

ZETZELL, PEHR

**Tal, om sjukligheten i fält, i anledning af
pommerska kriget ifrån år 1757 til 1762;
hållet för kongl. vetenskaps-academien, vid
præsidiij nedläggande, den 21 jul. 1779, af
Pehr Zetzell ... Stockholm,**

Stockholm
1779

EOD – Miljoner böcker bara en knapptryckning bort. I mer än 10 europeiska länder!

Tack för att du väljer EOD!

Europeiska bibliotek har miljontals böcker från 1400-till 1900-talet i sina samlingar. Alla dessa böcker går nu att få som e-böcker – de är bara ett musklick bort. Sök i katalogen från något av biblioteken i eBooks on Demand- nätverket (EOD) och beställ boken som e-bok – tillgängligt från hela världen, 24 timmar per dag och 7 dagar i veckan. Boken digitaliseras och blir tillgänglig för dig som e-bok.

EOD bokens fördelar!

- Få samma utseende och känsla som med originalet!
- Använd ditt standardprogram för att läsa boken på skärmen, zooma och navigera genom boken.
- Skriv ut enstaka sidor eller hela boken.
- *Sök:* Använd fulltextsökning för enskilda fraser.
- *Klipp & klistra:* Kopiera bilder och delar av texten till andra applikationer (t.ex. ordbehandlingsprogram).

Villkor för användning

Genom att använda EOD-tjänsten accepterar du de villkor som ställs av biblioteket som äger den aktuella boken.

- Villkoren på svenska: <http://books2ebooks.eu/odm/html/nls/sv/agb.html>

Fler e-böcker

Redan nu erbjuder 30 bibliotek från 12 europeiska länder denna service.

Mer information finns tillgängliga via <http://books2ebooks.eu> alla boken.

- <http://search.books2ebooks.eu/>

el. B

Med
Milit.
(try)
1700 - 1829

TAL,

OM

Sjukligheten i Fält,

I ANLEDNING AF POMMERSKA KRIGET
IFRÅN ÅR 1757 TIL 1762;

HÄLLET FÖR

KONGL. VETENSKAPS-ACADEMIEN,
VID PRÆSIDII NEDLÄGGANDE,

DEN 21 JUL. 1779,

AF

PEHR ZETZELL,

M. D. ASSESSOR I KONGL. COLL. MED. FÄLT-MEDICUS
VID KONGL. ARMÉEN, SAMT LEDAMOT AF CHUR-
FURSTL. MAYNTZISKA VET. ACADEMIEN.

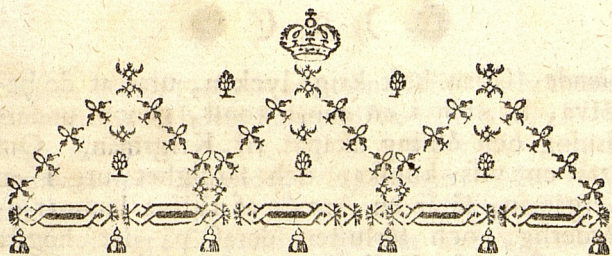

STOCKHOLM,

Tryckt hos JOHAN GEORG LANGE, 1779.

29/469

NÅDIGE HERRE! MINE HERRAR!

Krigshärrar äro dyrbare; ty de hämtas uti Landtbrukarens kojor samt i Städernas Verkstäder, och altfå uti de hus, där medelmåttan riktar Staten. Hvar sådan människa har sit vissa politiska värde, i olika länder, särskilt. Om i et land, hvarest Jordbrukaren (a) i afseende på den årliga framalstringen af spannemål, räntar det allmänna och sig 19 Riksd. 9 schill. 4 runst. och altfå svarar emot et Capital, å 6 proCent, stort 324 Riksd. 16 sch. 10 r:st. 20,000 sådane personer uttagas til Krigsmän, så förlorar samma Stat et verkande Capital af 6,498,124 Riksd. 24 sch. 8 r:st., och lider en motsvarande minskning i des til frambringande årliga rikedom å 6 p.C., til 383,888 Riksd. 42 sch. 8 runst. Det är altfå, på denna sidan anseet, et dyrbart Folk, som användes til Krigsmän. På en annan åter, om Krigshärrar betraktas, är det kunnigt, at människor, i och för sig sjelfve, med vapen stälde emot en

A 2

Fien-

(a) Kongl. Vet. Acad. Handl. år 1770, Tom. 31. sid. 145.

Fiende, sållan haft krigs-lyckan, utan at de behöfva, likafom i en annan konst, genom undervisning och öfning skapas til Krigsmån. Om altå en vifs kunskap och färdighet utgör en Krigsman, så är en Armée af sådana lemmar ovärderlig, och förlusten deraf på det högsta smärtefull, så väl för hvar enskild, som förlorar sina Bröder och Barn, som för et Rike i allmänhet, hvilket til erlättning måste åter göra en ny förlust af närande Invånare.

Det är altå ömmande, när Stater äro nödfakade gå in i Krig, at erfarenheten ådagalagt, huru Arméer derunder bortsmåta, nästan sålom snö för solvarme. Kriget, som Frankrike förde imellan åren 1740 och 1748, räknas hafva kostat samma Folkslag 900,000 Människor, (b) och altå ungetärligen hvar 20:de Invånare. Fälttågen i Tysskland, imellan åren 1757 och 1762, förödde 3 Franka Arméer, och kostade Europa ej mindre än 1 million människor (c).

Nu för tiden tyckes det icke så egenteligen vara krigs-vapnen, hvilka förtöra Krigshårar. I torntiden voro Fältslag grufveligen folködande, (d) då intet annat medel imellan seger och död gafs, än en beständig tråldom; men i sednare tider, då, med Vetenskapernas tilväxt, Barbariet försvunnit, moraliteten fått mera rum, såttet at föra Krig blifvit en vetenskap, krutets upträckt gifvit mera utrymme, så hafva i drabb-

nin-

(b) J. P. SÜSSMILCHS Göttliche Ordn. Tom. I. p. 349, 3:dje edit.

(c) Hist. Phil. & Pol. des Europ. T. IV. p. 103.

(d) J. P. SÜSSMILCHS Göttliche Ordn. Tom. I. pag. 338.

ningar mindre antal af människor omkommit. Exempel och bevis härå, gifva nästan alla Fältslag, alt ifrån 30-åra Kriget i Tyckland, om de jämföras med forntidens slagtningar. Men hvad man på denna sidan til människo-slägtets förmån synes vunnit, förminskas genom andra omständigheter, så at denna tidens Krig ändock äro grufveligen folködande. Efter gjord anmärkning (e) uti lårskilta Krig och vid flere Arméer, räknar man förlusten, för hvart års verk samma Fälttåg, til hvar 5:te människa, eller $\frac{1}{5}$:del af Krigshårens styrka, fast ock ingen slagtning eller belägring det året skedt. Hvad är det då, som förorsakar en sådan minskning i Arméer, och som egentligen förstör dem? Jo, en af de största orsaker, är sjukdomar, som i et långt större förhållande härka i Krigshärar, än annars under borgeliga lefnaden sker.

Det är altfå om *Sjukligheten i Fält, i anledning af första Pommeriska Kriget*, som jag, til åttlydnad af Edra Lagar, MINE HERRAR, vid detta tillfälle velat tala, och utbeder mig på den åran först gifva en *Medicinal-berättelse om samma Krig, och sedan draga några slutsatser deraf.*

I. Första Afdelningen.

Medicinal-berättelse om Pommeriska Kriget.

§. 1.

Sjukligheten under och efter Fälttåget år 1757.

Då Svenske Arméen fördes ifrån Sverige öfver til Pommern, under Sommar-månaderna år

A 3

1757,

(e) J. P. SÜSSMILCHS Göttliche Ordn. Tom. I. pag. 353.

1757, var vinden merendels gynnande; hvarföre Regimenterna öfverbragtes utan synnerligt drögsål på sjön, och Manskäpet framkom i sundt tilstånd, samt förlades i Städer och Byar.

Den Svenske andelen af För-Pommern är det måst åt nordn och nedrigast belägna land af Tyskland; ligger flackt och öppet för alla vindar; dess låge längs utmed Östersjön, gör, at luften tidigt om hösten är kall och fuktig, samt väderleken föränderlig i varma och köld, belynerligen höst och vår. Barometerns medelstånd är 28 grad. 3 lin., och varmen påstås den högste vara 85, och den minste 11 Fahrenheits grader, som ivara emot 29 öfver och 12 under Frys-puncten på vår Thermometer.

Väderleken var denna sommar, ganska varm, hvarester åtskillige af Manskäpet, genom förkylningar, i slutet af Augusti månad, föllo i *Gallaktig Feber* (*Febris remittens seu biliosa castorum*. PRINGLE.) med vanliga symptomer. Västgötha-Dals Commendering, som var förlagd i det nedrigt belägna Greifswald, var i synnerhet den, som talrikt sjuknade i denna Feber och Frossor, samt ånteligen, af instängd fuktighet i rummen, och flera människors sammanviftande, uti en *Malign feber*, (*Febris carcerum seu nosocomiorum*, PRINGLE.) med fläckar, matthet, darrning och små-yr. Vid min ankomst til Pommern, d. 12 September, låg hälften af detta Manskäp sjuk, tillika med Regiments-Fältskåren och Gefällerna; många dödde i den illa artade Febren, och de som tilfrisknade, föllo sedermera under regnvådet i December, åter i *Röt-feber* eller *Frossa*.

Den 13 Sept. öppnades Fält-tåget med intagande af Penemünde Skants. En del af Arméen skic-

skickades sedan til Öarne Yfedom och Wollin; men Hufvud-styrkan gick öfver Penströmmen, in i Preufiska För-Pommern, och tog läger först vid Anklam och sedan vid Ferdinandshoff, där den förblef til d. 12 Nov. då den gick i vinter-qvarter i Svenska Pommern.

Belägenheten af dessa läger var sund och öppen för vindar; tjenstgörandet ganska drägligt, utom för det Manskap, som arbetade på Förskantsningar i Anklam; nätterna voro mycket kalla; Arméen underhölls med penningar, och lefde af den tilförsel Marketentare gjorde, hvilken til större delen bestod uti bröd, tårstt dricka, brånvin, salt sill och ost; altjä uti persedlar, hvilke icke kunde användas til kokning och varm spis.

De sjukdomar, som under detta Fälttåg i synnerhet härskade uti Arméen, voro remitterande Febrar, förenade med hosta och värk i kroppen; ytterligare frossor och hosta. Huru sjuk-antalen i särskilda sjukdomar fins imellan varit, torde genom exempel få ådagaläggas. Således hade Södermanlands Infanterie-Regimente vid slutet af *October*, en sjuk-summa stor 112. Af dessa voro sjuke uti remitterande Feber 40, i *Tredjedags-frossan* 17, i *Andags-frossan* 15, i *Hosta* 11, i *Hvardags-frossa* 8, i *Länd- och Höft-värk* 8, i *Skabb* 3, i *Hectik* 2, i *Hufvud- och Öron-slufs* 2, i *Förränkning* 1, i *Venerisk smitta* 1, i *Böld* 1, i *Röt-sår* 1. Et ungefärligen lika sjukdomarnes förhållande, var ock vid andra Regimenter. Således hade Artilleriet samma tid 113 sjuka, af hvilken sjuk-summa 67 hade remitterande Feber med hosta, 14 *Tredjedags-frossa*, 7 *Ufsot*, 5 *Andags-frossa*, 4 *Hvardags-frossa*, 4 *Röt-sår* på benen, 4

Qudsning, 2 Hectik, 2 Länd-vårk, 2 Röd/sot, 1 Svullnade fötter, 1 Skabb och Räf-ormar.

Uti *November* fortfor den *remitterande Febr*en lika, samt sjuk antalet i *Tredjedags-frossor* ökades. I anseende til *Febrarne* under desse 2:ne senare månader, har jag haft den åran nämna, at de voro af *remitterande* art, med hosta. Somlige hade fördubbling hvar dag, andre hvar annan dag. Uti de *Febrar*, där dagelig fördubbling var, befunnos torr hosta dä och då, hastig andedrägt och snäll puls, som var litet hård; under sjelfva fördubblingarne blef hostan tätare, värk här och där i bröstet, törst och hufvudvärk; uti blodet var, vid åderlätningar, hos somliga inflammations-täcke, hos andra ej; men åderlätning förekom altid yra under fördubblingen. De första dagarne nyttjades antiphlogistiska medel, men sedan pulsen blef mjukare och andedrägten friare, gafs efter 4:de dygnet dageligen salt-eller digestive-pulver, hvarest efter 7:de dygnet blefvo flere blandade öppningar, då sedermera en full feber-frihet efter hand kom imellan fördubblingarne, hvarpå efter 12:te dygnet, *China* eller *Cascarill* gafs. De sjuke, som på de ojämma eller 1:sta, 3:dje och 5:te dygnen hade fördubbling, besvärades af våmjelse, brun tunga, ståndig hufvud-värk, hastig puls, samt under fördubblingarne, af starkare hufvudvärk, tyngre andedrägt och elak smak; de somingo kråkmedel, sluppo elaka smaken och hufvud-vårken, hvarest efter de sedan ingo salt-eller digestiv-pulver, at lifvet var öppet. På 11:te dygnet aftogo krafterna och pulsen blef matt, samt undertiden ojämn, då *China* eller *Cascarill-droppar* gäfvos, hvarest på 14:de dygnet, sjukdomen bröt sig med svett.

Sådant var sjukdomarnes tilstånd och förhållande uti Arméen, när vi d. 2 Dec. måste upbryta ur vinter-qvarteren, för at cantonnera tåtare tilsammans. Änteligen d. 30 Dec. drog sig Arméen til Stralsund, och förlades hälften af Fot-folket, tillika med et Regimente Rytteri, General-Staben, Commissariatet och de svårast sjuke uti samma Fästning, samt den öfrige delen af Krigshären, jämte styrkan af Artilleriet, på Öen Rügen, uti en sträcka nära stranden i cantonner qvarter.

Väderleken var under *December* ganska regnaktig, mulen och kall, ända til den 25, då vintern i hast kom med mycket håftig köld, hvilken varade sedan ända in uti Mars månad år 1758. Alt ifrån upbrottet ur vinter-qvarteren, började kropparne af den fuktiga och kalla årstiden ogement at lida; men efter Arméens inspärning i början af *Januaris* år 1758, ökades vakande och mödor, dels af tåta vakter, dels af daglig isning, då en sträcka omkring Rügen af ungefär 4 Tyska mils längd och 12 alnars bredd måste hållas öppen, samt utom desz grafvarne omkring Stralsunds Fästning på lika lätt ifas. Härunder måste Arméen, alt ifrån årets början, nyttja til föda torrt bröd, salt kött och fläk, sill, ärter och korngryn: en spis, som fordrar god beqvåmlighet til utvattning, samt ömning tilgång til ved, och då tjenar under en torr vinterköld, för starka kroppar; men hvilken, i brist af tillräckligt utvattande och kokning, blir en skarp och grof närings-saft, som efter hand förändrar blodets naturliga lenhet. Hårtil kom mycken trångsel, då 12 til 20 man lågo tilhopa uti nedriga jordrum, på tunna lägen af halm. Fuktigheten af människors andedrägt var

i dessa rum lå stark, at skor och remtyg möglade: det var i en lå förderfvad luft, natt-hvilan vanligen togs. Desse orfaker verkade et lå sjuk tillstånd i Arméen, at d. 31 Jan. befans hvar 7:de sjuk; d. 31 Martii hvar 4:de $\frac{187}{4534}$; den 30 April hvar 3:dje $\frac{498}{7009}$ och den 30 Junii ännu hvar 4:de $\frac{1650}{4890}$ man i Arméen sjuk eller matt.

Sådan var påföljden af Nervernas försvagande genom vakande och mödor, fibrarnes slappande uti fuktiga rum, samt våtskornas förändring genom en skarp (Salino-oleosus) föda, förderfvad luft af människors andedrägt i trånga rum och hämmad utdunstning af flera omständigheter. Men hvilke sjukdomar fölgde härpå? Jo, Maligne-febrar, Froffor, rötaktige utlöter och dysfenterier.

Febrarne började lindrigt med trötthet, dufig hufvudvärk, brist på matlust, små omskiften af hetta och köld, magtlöshet samt orolig sömn, under de 3 första dygnen. Sedan fölgde härpå riktig feber, utan märkbar lindring någon stund om dygnet, då de sjuke nedlades och hade hufvudvärk, hastig och hög puls, lindriga håll i bröstet, värk i armarne eller skulderbladen, hvit tunga och ömhet i maggropen. Efter gjord åderlätning, då blodet ibland hade inflammatoriskt räckte, gafs kråkmedel och sedermera hölls lifvet öppet med antiphlogistiska afförande medel. På 4:de dygnet ungefär länkade sig pulsen och fläckar (petechiæ) visste sig, då hållen lindrades; men yra, slummer, svår andedrägt och torr tunga infunno sig. Under detta maligna tillstånd gafs China, hvarestefter vid 7:de dygnet blandade öppningar (alvus cocta) kommo, och derefter på 11:te dygnet började tungan fuktas,
yran

yrans minskas, huden mjukna, och på 14:de dygnet en lös stäm uphöstas, då under sådan ställning, vid 17:de dygnet, hosta och feber uphörde. Detta var den ordentligaste och bästa ställning; men hos de måsta kom med febrer en hvit half-torr tunga, ojämn puls, slummer, hufvudvärk och ferös utstöt, då med öppningarne runde maskar (*Lumbrici*) afgingo, samt hos dem, som hade svårighet at kasta vattnet, med värk öfver länderna, märktes tillika mycket af små maskar (*Ascarides in intestino recto.*) Desse febrer flötos dels fullkomligen genom lindrande öppningar (*alvus cocta*) under sjukdomens högd, och en derpå följande uphöstning och dåfvenhet, såsom redan anmärkt är; dels ofullkomligen, då de blandade öppningar (*alvus cocta*) ej infunno sig, kom i stället någon metastasis, såsom körtel-svullnad under öronen, värk i stenarne, ögonflus, hosta och lungstöt, hectik, skabb, svullnade ben eller vattustöt. Någre åter, föllo efter 14 dagar i sjukdomen, eller ock,ingo i stället utstöt eller dysenteri (*Diarrhoea putrida sine vel cum erosione vasorum mesentericorum*) då körtel-svullnad, ögonflus eller hvad metastasis, som var närvarande, försvann. I dessa illa artade Röt-febrer voro d. 31 Jan. 1268 sjuke, d. 31 Martii 1583, och d. 30 April, då de voro i sit högsta, befans nästan hvar 9:de man i Arméen deraf nedlagd.

Näst dessa Febrer, voro samma tid *Frossor* måst gängbara. Ibland dessa rädde *Tredjedags-frossorna* under December och Januarius; men sedermera i Mars, April, Maji och Junii månader, *Andags-frossorna*. Största sjuk-numern i *Frossor*, var d. 31 Martii, då den besteg sig til hvar 40:de man i Arméen.

Ytterligare, närmaft dessa, härskade *Utsoter*, (Diarrhoea & Dysenteria putrida) i hvilka största sjuk-antalet var d. 30 April, då hvar 56:te $\frac{1}{300}$ man deraf låg sjuk, sedermera tog den af.

Nått Utsot var *Hofsta* måst gängse, och befans högsta sjuk-antalet under dessa månader vara d. 30 April, då ungefär hvar 83:dje man deraf var angrepen.

I ordning intil förenämnda sjukdomar, besvårade måst *Rötår* på benen. Antalet af sådana sjuka, gick i sit högsta d. 30 April up til 245 eller ungefär hvar 70:de man i Arméen, som var sjuk af chroniska benskador.

Så snart Febrar och Frossor efter April månad begynte aftaga, infann sig *Skörbjugg*. I Skörbjugg, til alla sina hufvud-symptomer, nemligen med svullet tandkøtt, röda och blå fläckar samt styfva och sammandragna böj-senor i benen, voro d. 31 Jan. allenast 12 sjuke, d. 31 Martii 140, men d. 30 April 572, och ånteligen d. 30 Junii 1210, och desutan voro samma tid i Skörbjuggs-vårk (Rheumatismus scorbuticus) 177 sjuke, och altmå verkeligen 1387 eller ungefär hvar 15:de man i Arméen sjuk af skörbjugg. Pepparrots-dricka, tallstrunt, senäps-mos, gröna safter, tjärvatten och trifolium aquaticum voro otillräcklige; men bruns-drickande halv. Dessa voro de härskande sjukdomar imellan vinter-solfståndet och midfommaren.

At meddela et kårt begrep om de öfrigas förhållande, under samma tid, får jag den åran genomgå dem, och allenast anföra högsta sjuk-antalet i hvar och en, jämte månaden, i hvilken det varit störst, såsom mera uplysende än
me-

medeltalet. Således befans under dessa 6 månader, högsta sjuk-antalet uti *svullnade fötter* i Januarius 49; uti *Bråk* Jan. 33; uti *Bölder* Jan. 32; uti *förkylda fötter* Jan. 31; uti *Quäsnig* Jan. 15; uti *Vattensot* Jan. 15; uti *Förränkning* Jan. 11; uti *Lungsot* Jan. 10; uti *Venerisk sjuk* Jan. 9; uti *Andetåppa* Jan. 4; uti *Blodsår* Jan. 51; uti *Halsfluss* Mars 15; uti *Slag* och *borttagenhet* Mars 4; uti *Gonorrhée* Mars 4; uti *Periodisk hufvudvärk* April 80; uti *Skabb* April 45; uti *Rosen* April 18; uti *Brännsår* Apr. 9; uti *Fallande sot* April 8; uti *Fulslag* April 7; uti *Kallbrand* Apr. 5; uti *Gyllendår* Apr. 4; uti *Blodspottning* Apr. 4; uti *Ogonfluss* Maj 37.

Anteligen lemnade fienden d. 26 Junii Pommern, hvarest Arméen fick tillgång til mera utrymme och någon förfriskning; ehuru salte provianten, ännu midt i sommaren och intil nästa månads Fälttåg, utdeltes.

§. 2.

Sjukligheten under och efter Fälttåget år 1758.

Den 26 Julii tog en del af Arméen besittning af Öen Ysedom och en del af Anklam; men hufvud-styrkan sammandrogs uti et höglandt och fundt läger vid Loitz. När Arméen härifrån upbröt, och den 17 Aug. gick öfver Penströmmen in i Preussiska Pommern, uphörde et vidare nyttjande af salta matvaror, årtet och gryn, hvarest Manskapet under Fälttåget med penningar förplågades. Som man således nu, såsom förra året, i anseende til födan berodde af den tilförsel Marketentarne gjorde; så blef tillgången ojämn, och persedlarne efter deras val, dels af spirituös, dels af skarp egenkap, som ej kunde användas til kokning. Påföljden häraf var

var den, at Manskapet saknade den våtskornas utspådnung, och det skarpas fördunstande, som en tunn och varm spis verkar. (f) Af den rå och skarpa födan, blefvo förstoppningar i underlifvets blodrör, elak matsmältning, brist på galla; maskar befordrades och närings-fatten blef elak, som ej med geléaktiga delar kunde erfatta kroppens förluster, utan blef et afkråde i våtskorna, som naturen genom någon våg en gång måste skilja ifrån sig, och, intil dess sådant skedde, imedlertid retade blodrören och magrade.

Af en starkare varme mot middagen d. 17 Aug. och af en skyndsäm gång, uppgäfvos 8 personer af vanmagt, under marchen til Dabricow, och 48 Man föllo efteråt uti inflammatorisk sjukdom (Pleuritis vera) genom kroppens hastiga atkylande. Åtskillige uti Infanteriet, singo under marcherna blåsor på fötterna, genom mindre passande skor, och mer eller mindre bara fötter.

En ganska varm och torr våderlek var i *Augusti* månad; men emot slutet började nätterna blifva svala, då åtskillige, som legat utan halm om nätterna på bara jorden, föllo i remitterande Feber, (Febris remittens seu biliosa castro-rum, PRINGLE) och någre åfven i Diarrhéer och Rödfot. Man hade Nederlags-sjukhuset uti Demin, til hvilket, såsom ock til Stralfund, ifrån d. 26 Julii til d. 1 Sept. voro afstånde 798 Sjuke, och altså hade på 5 veckor, hvar 27 $\frac{2}{9}$ man uti Arméen sjuknat. *Remitterande gallaktig Feber*, med fördubbling hvar eller hvarannan

(f) Kongl. Vet. Acad. Handlingar år 1778, sid. 214.

nan dag, var nu härskande sjukdom, och til $\frac{7}{8}$:del deremot *Diarrhéer* och *Rödfot*, (*Diarrhoea biliosa & Dysenteria inflammatoria*) samt enkla och dubbla *Andags-frossor*. Under Augusti månad, var med de ifrån Lågret i Loitz til ständiga Sjukhusen i Stralsund bragte tjuka, Rödfoten inkommen, som smittade de öfriga, at 37 dårstådes dogo, och ännu d. 7 Sept. et stort antal deraf voro tjuke.

I *September* voro dagarne ännu varme; men nätterna började mer och mer blifva kalla, hvarföre af dem, som varit utan lägerhalm, ån vidare, oaktradt lågren voro funde, ifrån d. 1 til d. 9 Sept. 584 man tjuknade uti enahanda *remitterande Feber*, *Rödfot* och *Diarrhée*, som svarar ungefår emot hvar $37\frac{1}{2}$ man. Antalet af tjuka, i *Diarrhée* och *Rödfot*, ökades i synnerhet dagarne efter d. 11 Sept. då en stor del af Arméen var om natten utan tålt, och hvilade på bara jorden, samt våderleken sedan til den 21 blef sval. Brånvin var i denna *Feber* dödeligt. En *Under-Officerare* hade, för at i sin tanka bota en i oordning kommen mage, under 2:dra remissionen tagit 3 supar Brånvin och åtit fill, hvarestefter han fick en grufvelig utfot och så svårt feber-anfall, at han efter 24 timar dog, Den 30 Sept. befunnos uti Arméen, Garnisonerna och Sjukhusen tillsammans 2501 tjuke, inråknade 638 tilfrisknade men ännu matte, och altå var ungefår hvar 9:de man sjuk eller matt efter sjukdom. Rådande sjukdomar voro den förr omnämnde remitterande *Febren*, dernåst *Diarrhée* och *Rödfot*, sedan rötlår på benen och andags-frossa. Sårade, efter händelsen i *Ferbelin* den 28 *September*, voro 83 man, och under

der marcherna denna månad, hade 5 Soldater fått bräck.

Den 6:te *October* befunnos vid flyttande Sjukhuset i Rupin 1010 Sjuke, sårade och matte. Rödsfoten hade nu minskat. Den 11 *Okt.* bröt Arméen up ifrån Rupin, och gick tillbaka til Prenslow (*g*). *Väderleken* var hela denna månad kall med blåst, men luften tämmeligen ren. Den 13:de, lågo vi, uti frost om natten, utan tält, vid stockeldar.

Uti *November* fortfor den kalla och torra väderleken med frost om nätterna, och Arméen låg uti et fundt läger vid Prenslow, ifrån d. 18 *Okt.* til d. 22 *November*, då den tågade tillbaka til Passewalk, och d. 28 til Ferdinandshoff. Efter d. 24 blef väderleken mulen, med regn och snö. Ifrån d. 1 *Sept.* til d. 15 *Nov.* hade vid Arméen sjuknat 2075, eller af hvarje 21 man 2:ne, och ifrån Camperingens början d. 26 *Julii* eller på 16 veckor, 2873, som svarar emot hvar 7:de $\frac{2664}{2873}$ Man, eller af hvart 15:de tal voro 2:ne blefne sjuke. De remitterande *Febrarne* voro nu af en blandad catarrhalisk och tillika rötaktig art, likasom förledet år. Ställnin-

(*g*) Under denna tillbaka gång, öfverraskade Fienden d. 15 *Okt.* om natten, flyttande Sjukhuset i Boitzenburg, och borttog 58 tilfrisknade, samt plundrade Lazarets-Medici, Herrar HEDENBERG, ODHELIUS, GAHN och HJORTH; men de illa sjuke, som voro inlagde i Kyrkan, friades genom det Lazarets-vagnarne höllo Kyrkogårds-portarne tillstängda.

Til uplysning vid transporter af sjuka, tjenar, at de svårast sjuke och sårade, böra läggas i de främsta vagnar, til undvikande af uppehåll; ty fast all påpackning sker på en gång, fordrar en sträcka af 26 vagnar til sin rörelse $\frac{1}{4}$ tima, och 104 vagnar 1 tima.

ningen til *Utsot* hade minskats; men deremot be-
svårade nu en Rheumatisk *Hofsta*. Den 30 Nov.
befans hela sjuk-antalet, vid Arméen och Gar-
nizonerna sammantaget, vara 2150, och alltså
ungefär hvar 10:de $\frac{275}{2150}$ Man sjuk.

December månad var fuktig, med köld, regn
och snö-glopp. Arméen var uti läger, ånda til
d. 8 *December*, då den gick i *Canton*-qvar-
ter uti *Svenska Pommern*. Efter 4 dagars can-
tonering, började redan *Fläck-feber* at visa sig
ibland *Manskapet* uti qvarteren. Den 30 *Dec.*
var Arméen i rörelse, och drogs trängare tilho-
pa uti qvarteren. Folket började se bleke och
puffige ut, som var et tecken til vätskornas
uplösning och stockning i de finare rören.

1759 under *Januarii* månad, fortfor väderle-
ken at vara kall och mulen, med regn, snö och
dimba. Efter passets öfvergång vid *Damgarten*
d. 1 *Jan.*, var Arméen i rörelse och under ge-
vår, samt gick d. 6 in i *Stralfunds Fältning* och
til *Rügen*. Vid dessa rörelser, besvårdades Ar-
méen ogement af djupa vågar, våta och köld,
samt brist på nödiga bekvämligheter och behof-
ver. På detta följde hastigt en lå anseelig til-
ökning uti sjuk-antalet, at d. 31 *Jan.* befunnos
5673 sjuke i Arméen, och alltså i stället för d.
30 *Nov.* ungefär hvar 10:de var sjuk, hade man
nu fått hvar 3:dje $\frac{189}{5673}$, eller af hvarje 18
Man voro 5 sjuknade. Beskaffenheten af *Fe-
brarne* var ock nu förändrad, emot hvad den
före *December* i framledna året varit. De vo-
ro nu, under och efter återgången til *Stralfund*,
på det högsta maligne. De sjuke kommo in
med kallbrands-fläckar til $\frac{1}{2}$ nagels storlek, på
flera ställen af kroppen, andre hade vanliga
B Fläck-

Fläckfebers-fläckar, (Petechie) någre Frisel, somlige förkylda fötter, de öfrige colliquativa Utfoter och Rödfot. (Dysenteria putrida.) Hos alla var pulsen klen och hastig, samt krafterna försvagade.

Uti *Februarii* månad, var våderleken regnaktig och mulen, tils emot slutet, då luften började klarna. I från d. 16 Jan. och sedan vidare, underhölls Arméen således: at för 18 dygn i hvar månad gafs bröd, salt kött, mjöl och korngryn, samt för 12 dygn penningar. Som bevakningen var stark på alla ställen, blefvo tjenstgörandet, trångsel och lägen likasom förra året, hvilket gjorde, at antalet af sjuka och matta ökades, så at sjuk-numern d. 28 Febr. befans stor 6597, och altå var förhållningen af sjuka och matta emot hela styrkan, låsom 1: 3 $\frac{409}{6597}$.

Martii månad var klar. Tjenstgörandet, föda och trångsel lika. Sjuk-nummern befans d. 31 stor 5487.

April blef vacker til den 17, sedermera ostadig våderlek med regn, blåst och köld om hvarannat. Sjuk-antalet minskades något, och var d. 30 April 4965.

I *Maji* månad var en varm och torr våderlek med kall blåst mellanåt somliga dagar; men i *Junius* jämnare varme. Vid slutet af Majus gick fienden bort, inspärningen uphörde, och man fick friare utrymme.

Jag har förut haft den åran omröra, huru den, i slutet af förlidet års Fälttåg, härskande remitterande Febren, var förenad med hosta och någon rheumatisk värk; men under den regnaktiga våderleken, och de öfriga omständigheter

ter i Dec. och Jan. månader, blef den förändrad til en *Malign-feber*, där hjertats och pulsådornas medfödda retlighet saknades, och åtskillige åtföljder ådagalade en i blodet varande röta, som öfvervåldigade Nerv-styrkan. Denna feber föregick (1:sta tillståndet) orkeslöshet, värk med dusighet i hufvudet, besynnerligen fram i pannan, små omskiften af köld och hetta, värk (*dolor tensivus*) i ryggen, förlorad matlust, och någon retning til hosta. Efter några dagar, blef (2:dra tillståndet) en eftermiddag starkare rysningar, och derpå mera hetta, större magtlöshet, och en beständig men tyngande hufvudvärk. De sjuke blefvo nu nedlagde. En del hade darrning, slummeraktighet, oro, blöt tunga, låg och hastig puls, svett, våmjelse utan spåndt underlif; andre hade högre puls, och antingen lindrig yra, med spåndt underlif och ställning til utfot, eller en tjock, hvitgul och midt på brun tunga, med retning både til kråkning och utfot, eller en hvit och fuktig tunga, uppöst ansigte, svettbadd, hosta och styng genom bröstet. Mot middagen hos de måsta liten lindring och enskilda delars dåfvenhet. Detta varade 3 til 4 dygn, hvarpå (3:dje tillståndet) pulsen blef ojämn, mera låg och hastig, samt ingen stund om dygnet lindring. Mange fingo nu Kallbrand i näs-tippen och desutom Kallbrands-fläckar här och där på kroppen; hos andra slogo fläckfebers-fläckar (*petechiæ*) ut, och hos några åfven Frisel. Men hos de måsta härskade en serös utfot, under hvilken runder maskar (*Lumbrici*) afgingo. Hämmades utfoten hastigt eller helt och hållet, blef tungan torr och svart, samt yra, spåndt underlif, (*erethismus*) och svår andedrägt infunno sig. Ante-

ligen (4:de tilståndet) hos dem, som kommo sig före, började vattnet då och då skära sig, tungan blifva fuktig och pulsen höjde sig, hvarpå en lindrig jämn däfvenhet och bättring följde; eller ock infunno sig forlande andedrägt, beständig yra, uppöft underlif, kallbrand invärtes och döden; eller en rötaktig Rödfoet; eller en metastatisk värk i hufvudet; eller en svullnad framman och midt på någon af ref-benen. Dese svullnader kändes som en exosterad bråsk, och hade aflång skapnad efter rethenet, til 3 tums längd i det högsta: de gingo på intet lätt til bulnad, och då de öppnades, fans endast litet extravaserad blod. Man öppnade alla, lät de sjuka lefva vid mjölk, och satte på hvar af dem, 1 til 2 fonteneller. Detta var det enda som lyckades, sedan man på några fruktlöst försökt åtskilligt. De som omgingo med de sjuka, voro i fara at smittas af samma Feber; således nedlades åtskillige Medici, (b) Chirurgi och Sjukvaktare i den samma. Den Maligne-feber, som gick förra året samma tid, var rötaktig och något inflammatorisk; denne åter var rötaktig och mera nervös. I den förra gifvo Symptomerna tilkänna en mindre röta i blodet, och lifskrafterna voro större; men i den sednare, viste kraftlösheten och den tidigt kommande kallbrand el-
ler

(b) I Bergen på Rügen, lågo i denna Feber med fläckar dödliga sjukte 2:dre Fält-Medicus Hr Doct. LINDECRANTZ och Lazarets-Medicus Hr Candidat. PALMÉR. I Stralsund blefvo i samma Feber nedlagde Lazarets-Medici Hr Cand. GAHN, Hr Cand. WOLLRATH och äldste Lazarets Med. Licentiaten MICH. BECKNER dog d. 22 Martii uti denna Feber, på det högsta saknad, för sin slit och praktiska kundskap.

ler utfoten, en större röta i blodet, som angripit Hjälfva nervstyrkan och retbarheten. Hos några sjuka voro Symptomerna aldeles like med de som förekomma uti Fångelse- eller Lazaretsfebrén; (Febris carcerum seu Nosocomiorum, PRINGLE P. III. c. VI.) hos andra åter, där mera verksamhet var, tyktes den vara en blandning af den remitterande fluss-febrén, som vankade i slutet af Fälttågen, samt af den nysnämnde Lazarets- eller Fångelse-febrén. Det var en sådan blandad, remitterande, catarrhalisk och maligne rötfeber med utfot, som förödde Svenska Arméén under sista kriget i Finland, och en lika förenad remitterande fluss- och Fångelse-feber (i), som år 1742 förstörde Franska Arméén, under inspärningen i Prag. Uti denna elaka Rötfeber, var sjuk-antalet störst i Jan. och Febr. månader, neml. den 31 Jan. 2014, och d. 28 Febr. 1992, och således ungefär hvar 10:de man i Arméén häruti sjuk. D. 31 Martii 1486, eller hvar 14:de $\frac{382}{1486}$, och den 30 April 897, eller hvar 21 $\frac{365}{897}$ Man häruti ännu liggande. Således minskades denne Feber, alt som våderleken uti Mars och April blef torrare.

Näst denna Feber, och under samma måna-
B 3

(i) Symptomerna vid den elaka Febrén i Prag, voro magtlöshet, vämjelle, kräkning, förlorad matlust, hufvudvärk, törst, sömnlöshet, yra, hosta, catarrhe, och hos alla diarrhéer 20,000 Fransöser voro til der minsta häruti sjuka, och ungefär 19,000 räknas deruti skola blifvit döde. Orsakerna til sjukdomen, angifvas varit lång marche, brist på föda, köld, otjenlig spis, oordentlig lefnad, vakande, arbete och sammanpackning af mycket Folk. Se ANT. SCRINIUS de Febre mal. castr. Gall. ex Alb. Hall. Disp. ad morb. Hist. T. V. p. 385.

nader, var sjuk-antalet först uti *Utsot* (*k*) och *Rödsot* (Diarrhœa & Dysenteria putrida) i hvilka sjukdomar d. 31 Jan. voro 677 eller nästan hvar 30:de sjuk, d. 28 Febr. 650, d. 31 Martii 431, och d. 30 April 193, eller något mindre än hvar 99:de, och således förhöllo dessa rötaktige utfoter sig lika med Rötfebren, at vara i sin högd under den regnaktiga våderleken, och i aftagande under den torrare årstiden.

Nåst förenämnda sjukdomar, var *Hosta* (Tuffis rheumatica) mått gångbar. Den började i Nov. och voro håruti d. 31 Jan. 272; d. 28 Febr. 304, eller nästan hvar 66:te sjuk, sedan tog den småningom af, och voro den 30 Apr. 232, eller nästan hvar 83:dje häraf besvårad.

Närmast efter denna, befunnos *Frossor* (*l*) härskande, hvilka voro enkla och dubbla Andags-frossor samt Hvardags-frossor. Håruti var störste sjuk-nummern d. 30 April 336, eller ungefår hvar 57:de Man.

I ordning intil förenämnda, besvårade mått *Skörbjugg*. Dets högste sjuk-nummer, inberåknad chronisk rheumatisme, var d. 30 Apr. 583, eller nästan hvar 33:dje Man i Arméen.

Ytterligare besvårade mått *Rösfår* på benen. Håruti befunnos d. 31 Jan. 100; d. 28 Febr.

III;

(*k*) Uti denna rötaktiga utfot, som var förenad med summa atonia intestinorum, gagnade STAHLENS Polycrest piller, hvarannan afton gifne, mera än något annat.

(*l*) Emot frossorna och svullnaden i fötterna, som befans metastatisk, var bästa Curen bruns-drickning, med bitter-sält, taget hvarannan morgon, god föda och torra rum.

111; men d. 30 April 150, eller hvar 128:de Man i Arméen sjuk.

Deffe voro de måst gångbare sjukdomar ifrån Nyåret til Sommar-Solståndet: de öfriga får jag den åran tillika upräkna, och för korthet skull, på samma lätt, som förra året, anmärka största sjuk-antalet, och månaden i hvilken det var. Således befans största sjuk-nummern uti *Gonorrhé* Jan. 16; *Borttagenhet* Jan. 5; *Bölder och Båldar* Febr. 54; *Vattensot* Febr. 30; *Bråk* Febr. 28; *Rosen* Febr. 17; *Andtåppa* Febr. 15; *Fallande sot* Febr. 13; *Förränkning* Febr. 6; *Skabb* Mars 106; *Gulfot* Mars 9; med *affkurna lemmar* Mars 5; *Mjeltsjuka* Mars 3; *Blodspottning* Mars 2; *Blodsår* Mars 77; *svullnade fötter* (*) April 115; *Ögonflus* Apr. 71, *Hectik* April 42; *Lungfot* Apr. 21; *Venerisk sjuk* Apr. 11; *Hufvud-flus* April 10; *Phlegmone* April 10; *Fistel* April 10; *Öronflus* Apr. 9; *Qvadsning* April 7; *Fulslag* April 7; *Halsflus* April 4; *Svindel* April 2.

S. 3

Sjukligheten under och efter Fälttåget år 1759.

Fälttåget öppnades d. 19 Julii, och Arméen gick til *Passewalk*, hvarest den förblef uti läger, ånda til den 30 October, då den tågade tillbaka, och intog den 5 Nov. sina vinter-*quarter* uti *Svenska Pommern*.

Väderleken var i *Julii* och *Augusti* månader torr och varm; men i den senare bläste ofta en sval och Nordlig vind. *September* var kulen och regnaktig. Uti *October* omskiftade klara och

B 4

kalla

(*) Se Noten (l) på nästföregående sida.

kalla med regnaktiga dagar. *Nov.* var kall, med frost och regn om hvarannan.

Arméen förplågades med penningar, ända til och med November månad, för hvilka, på lått, som förra åren, den föda köptes, som Markententarne kunde tilföra.

De som tilfrisknade efter den Maligna Febrer, hvilken under inspårningen i början af året härskade, voro uti et utmårgladt tillstånd, och återhåmtade sent krafter, hvarföre antalet af sådana matta, de förbigångna månader varit ganska stort, neml. den 31 Jan. voro uti Arméen 1470 matte; d. 28 Febr. 2408; d. 31 Martii 2208; d. 30 April 2111; och ännu vid början af detta Fälttåg voro 726 matte och utmårglade qvare. Utom dessa hade vi den 31 Julii et sjuk-antal af 1543, och altia hvar 11:te $\frac{927}{1543}$ Man sjuk i Arméen. Men rådande sjukdomar voro nu icke mera illa artade Rötfebrar och rötaktige utfoter; utan Skörbjugg, i hvilken allena voro 481 sjuke; dernåst befunnos 194 besvärade med *chroniska Benskador*, och äfven lå många lågo i *Feber*; 155 hade *Frossa* och 91 *chronisk Utfot*. De öfrige sjuke hade dels *chroniska sjukdomar*, dels tillfälliga åkommor. Sådant var tillståndet, när Fälttåget börjades.

Efter des slutande, var sjuk-antalet vid pass lika, som vid början, nemligen d. 30 November 1537, eller ungefär hvar 11:te $\frac{619}{1537}$ Man sjuk i Arméen, som var en lycklig ställning; men det är at märka, at detta var det tredje Fälttåget; och kropparne dels genom vana, och dels genom febrar undergått förändring, samt at tjenstgörandet var ganska lindrigt. Såsom en verkan af Fälttåget och årstiden, får man anse

följande sjukdomar: *Remitterande feber med hosta*, i hvilken voro 144 ljuke. *Tredjedags-frossa*, hvaruti befunnos 121. *Andags frossa*, häruti 113. *Sårade* 91. *Hosta* 70. *Utsöt* 68. *Hvardags-frossa* 29. *Häll och sting* 27. *Quåsning* 19. *Ogonsfluss* 12. *Bråk* 11. *Halsfluss* 3. De öfrige ljuke voro behäftade med *chroniska* eller *tilfälliga åkommor*, samt 324 voro matte efter sjukdomar, och altlå var denna ställning, i anseende til ljuke, den lyckligaste vi haft efter något Fälttåg.

December månad var kall. Arméen låg i rymliga qvarter, och underhölls på det lått, at den fick hvar 10:de dag mjukt bröd, å 2 skålpund för person om dagen, samt salt kött och gryn för 6 dagar, och för 4 dito reda penningar til förfriskning. Sjuk-antalet var den 31 *December* något mindre än i förra månaden, eller såsom 1:13.

År 1760 uti *Januarii* månad var våderleken ombytlig med stark köld några dygn, och åter lent våder med snö et eller annat dygn. *Födanelika*, som i förra månaden. Den 20 *Januarii* bröt Arméen up ur sina qvarter, och gjorde en kort vinter-campagne til den 27:de. Kölden var d. 23 och 24 ganska strång, sedermera förändrade den sig til hagel, snö och regn. Under dessa 6 dygn, på hvilka Arméen til någon del låg på gevåret under bar himmel,ingo vi 111 ljuke och sårade, nemligen 13 uti *Flusi-feber* samt åkta *Häll och sting*; 8 i *Rheumatisk feber*; 3 i återfall af *Andags-frossor*; 34 af *förkylda fötter*; 7 af *Benbrott*; 2 af *Quåsning*, och 44 uti *Blodsår* af skott. Den 31 *Januarii* var antalet af ljuke, ungefär lika som i förra månaden. I åkta *Häll och sting* (*Pleuritis vera*), *Rheumatisk feber* och

förkylningar i fötterna, hade vi fått tilökning af sjuka; men deremot minskning i *Frossor*, *Febrar* och *Utsot*. Således var nu ställningen af sjukdomarne inflammatorisk, i stället för den samma förra åren, samma tid varit rötaktig och maligne. Så lycklig verkan hade friare utrymme, renare luft, något bättre spisning, och måtteliga fältmodor.

Februarius var fuktig med regn och snö skiftevis, och änteligen lå len, at i jön d. 19 var ren. Födan den samma, som i December. Sjuke voro den 28 Febr. nästan hvar 12:te Man. Sjuk-antalet i *Fluss-feber*, *Hofa*, *Utsot* och *Skörbjugg* hade något ökat; men deremot i *Frossor* minskat.

Under *Martii* månad, var vackert och lent om dagarne, men kallt med Nordost vind om nätterna. Lefnaden lika. *Utsot* tog nu af; men *Skörbjugg*, *Skabb* och *Febrar* hade litet ökat. Sjuke voro, den 31 *Martii*, något mindre än hvar 12:te Man i Arméen.

I *April* var västlig vind med regn til den 19:de, sedan sunnan med varme til den 26:te, hvarefter vinden blef nordost och nordlig med köld. Antalet af sjuka i *Feber*, *Hofa* och *Utsot*, var ovanligt litet; men i *Skörbjugg* var det något ökad. Sjuke voro den 30 April, ungefär hvar 13:de Man i Arméen.

Under *Maji* månad, var vinden nord och östlig med köld til d. 16:de, hvarefter den sedan blef västlig med regn och lent våder. Födan den samma. Sjuke i *Feber* voro vid denna månads slut allenast 139, som var det minsta någon dag under kriget. Sjuk-antalet var ökad i *Andags-*

dags frossa, Skörbjugg samt *chroniska Bensår*, och sjukte voro den 31 Maji litet mer än hvar 12:te Man i Arméén.

I *Junius* var klart, med nordlig och östlig vind i 17 dygn; regn med våstan 7; varmt med funnan 6. Denne månad var den fundaste vi haft, under hela Kriget; ty d. 30 befans ungetfär hvar 15:de allenast i Arméén sjuk.

Huru sjukligheten ifrån Vinter-til Sommar-Solständet i färskilda sjukdomar sig förhållit, får jag nu den åran korteligen omröra. *Fluss-feber* började i Januario, och var högste sjuk-nummern d. 31 Mart. hvar 68:de Man i Arméén. Uti *Frossor* var största mängden af sjuka d. 31 Jan. och d. 31 Maji, då nästan hvar 96:te Man hårut i sjuk. Af *Skörbjugg* och *chronisk Rheumatisme*, befans den 30 April hvar 70:de besvärade. I *Hosta* var högsta sjuk-antalet d. 28 Febr. då hvar 182:dre person deraf befans sjuk. I *Ut-sot* var detta halfva år, så litet sjukte, at högsta antalet d. 28 Febr. utgjorde endast hvar 340:de Man i Arméén. I *chroniska Bensår* var största talet d. 31 Januarii, då hvar 170:de Man i Arméén deraf besvärades. I de öfriga mindre gångse sjukdomar, var högsta sjuk-antalen under detta halfva år följande: Uti *Blodsår* Jan. 131; *Swullnade ben* i Jan. 33; *Fistlar* Jan. 33; *Quäsning* Jan. 30; *Båldar* Jan. 8; *Borttagenber* Jan. 6; *Rajer* Jan. 3; *Kallbrand* Jan. 1; *Förkylda fötter* Febr. 51; *Halsfluss* Febr. 16; *Ögonfluss* Febr. 16; *Gonorrhée* Febr. 15; *Ondskorf* Febr. 10; *Öronfluss* Febr. 10; *Aftagna lemmar* Febr. 8; *Skabb* Mars 44; *Benbrott* Mars 15; *periodisk hufvudvärk* Mars 4; *Fulslag* Mars 4; *Bråk* April 11; *Blodspottning* April 3; *Gulfot* April 3; *Venerisk sjuka* Maji 33;
 Vat-

Vattusot Maji 24; *Het svulst* Maji 20; *Rosen* Maji 20; *Lungsot* Maji 10; *Binnike masken* Maji 8; *Förränkning* Maji 8; *Mjeltsjuka* Maji 7; *Svindel* Maji 6; *Andtappa* Jun. 40; *Heftik* Jun. 25; *Fal-lande sot* Jun. 10. Sådän var förhållningen i de chroniska och tillfällige sjukdomar, under dessa månader.

Som vi i år inga maligna Febrar och svåra Ut-soter hade uti Arméen, lå blef icke heller löpan-de antalet af matta sådant, som de förflutna åren. De voro d. 31 Jan. allenast 263; d. 28 Febr. 361; d. 31 Mart. 319; d. 30 Apr. 366; den 31 Maji 248; och den 30 Junii 225. Så-ledes hämtade de marte, i år, mycket hastigare krafter, än de förra åren.

S. 4.

Sjukligheten under och efter Fälttåget år 1760.

Under *Julii* och *Augusti* månader, var til större delen en varm och torr väderlek; men ifrån den 20 Julii til d. 15 Augusti, var då och då våstlig vind med regn och varma. Arméen började d. 17 Julii at ligga i läger, och Fält-tåget öppnades d. 17 Aug. hvarefter den under-hölls med penningar.

Trånga kläder kunna gagna i köld och fuk-tig väderlek; men åro äfventyrlige under rö-relse och varme. Vid et Regimente, som ny-ligen var beklädt, hade någre af Manskapet fått trånga kläder i armarne och öfver bröstet, med utstående skarpa fallar i axel-sömmarne. Med dessa hände uti varmen, under marchen til Iwen den 25 Augusti, at 7 Man föllo ur lederna, och 4 af dessa voro genast döde; men de öfrige, på hvil-

hvilka kläderna strax afdrogos, och ädren gaf tillräckligt blod, kommo sig före. Hos de som voro döde, hade förmodeligen någon åder i hjernan sprungit, så mycket mer, som en af dem hade Skörbjugg, och det luktade ruttit ur halsten, och således hade svaga blodrör; men de som kommo sig före, hade stark rodnad i ansigtet, och intryck med blånad under axel-fömmarne, samt berättade sig hafva känt yrhet och sting i bröstet, litet förr än de förlorade känslen. Efter utseende, hade hos dessa, af varme och rörelse, en utvidgning i blodet skedd, och som kläderna hindrade ytans naturliga eftergifvande och utdåning, trycktes blodet åt hjernan och hjertat, samt lungorna öfverhopades af blodmängden, hvadan först yrheten och stingen, och änteligen af en fortsatt blod-pråsnings åt samma delar, Asphyxie. Sjuk-antalet var denna månad ganska lindrigt, och d. 31 Augusti allenast hvar 16:de ungefär sjuk. Samma dag befunnos 228 i remitterande gallaktig Feber; 199 i Frossor; 115 i Rotsår på benen; 92 i Skörbjugg; 64 i Blodsår; 43 i Hosta; 33 i Diarrhée och Rödfoet; 33 i Venerisk smitta; 30 i Skabb och Boldar; 29 i Hestik och Lungfoet; 22 i Ögon- och Halsfluss; 19 i Benbrott; 16 i Mjältsjuka, Gulsot och Gyllenåder; 11 i Qvadsning och Förränkning; 9 i Fiskef; 5 i Andtåppa; 4 i Ondskorf; 4 i Bråk; 4 i Brånsår; och 4 i Colik af förkylning. De öfrige voro matte efter sjukdomar.

I September var vinden våfelig med rågn och mulet 10 dagar, sedan klart och varmt, merendels med sunnan. Arméen fick hvar vecka slag till kokning, och för öfrigt penningar, samt stod ifrån den 6 Sept. til d. 4 Oct. uti Läger vid Prentslow.

Under *October* var mullet til den 9:de, sedan klart til d. 15:de, hvarefter blef ombytlig våderlek med regn, snöglopp och köld. Vid Preussiska anfallet på Pässevalk d. 3 *October*, singo vi 119 fårade af skott, och en af Bajonett-sting. Vid slutet af månaden, gick Arméen i vinterqvarter i Svenska Pommern.

Uti *November* var våderleken ombytlig med klart, mullet och regn om hvart annat. Sjuke voro i Arméen den 30 *Novemb.* ej fullt hvar 10:de Man. Förändringen af sjukdomarne emot tilståndet i *Augusti* månad, var den, at antalet af sjuka i *Rötfeber*, *Frossa*, *chronisk Ländvärk*, *Venerisk smitta*, *Utsot*, *Bråk*, *Blodfår* och förkylda fötter var något ökad, och at fläckar i Febrarne hår och där märktes, samt boldar hos andra samma tid infunno sig, för öfrigt hade *chroniske* och tilfällige sjukdomar minskat.

I *December* var våderleken kallare och mera mulen, med regn eller snö somliga dagar. *Froforna* hade aftagit; men *Rötfeber* och *Hosta* ökat. Bägge voro blandade med *inflammatorisk* ställning.

1761 uti *Januarius*, var våderleken kall til den 10:de, sedan snö, regnaktigt och mullet til den 29:de, då det åter klarnade. Arméen föddes ifrån denna månads början således, at den för 18 dygn fick bröd, gryn och salt kött, samt för de öfriga i månaden, bröd och penningar. Antalet af sjuka, var ungefär lika, som i *November* och *December*; men beskaffenheten af *Rötfebrer* var blefven svårare. Ty i 1:sta tilståndet viste sig hos en del, svimningar med tryckning under bröstet och svag puls. I 3:dje perioden singo en del, under liten feber, samt
 torr

torr och svart tunga, körtel-svullnad under öronen, som ej bulnade, med mörka petechier, mällöshet och yra, samt til slut blod genom örat; andre fingo Utsot, och när den uphörde, värk med svullnad uti foten, knäet eller annorstädes. Båst gagnade, at i 1:sta och 2:dra tillståndet, gifva hvarannan dag lindriga afförande medel, hvarestefter i början hufvud-värk och knipningar i underlifvet, tycktes besvärå; men efter hand blef pulsen härunder högre och friare.

Februarius var mulen och regnaktig til den 20:de, sedan klarare. Födan lika. Sjuke endast hvar 11:te $\frac{3}{4}$ Man i Arméen. *Rosen*, *Halsflus* och *Hosta* hade litet ökat; men andre sjukdomar minskat. *Febrarne* åtföljde en rheumatisk värk i halsen och skulderbladen, med rodnad i ansigtet, och tillika visste sig här och där en oäkta *peripneumonie* med ljum värk fram i bröstet.

I *Martii* månad var full vår. De första 6 dygnen, västan med regn, sedan sydlig vind med torr och varm luft. De sjuke minskades, och befans d. 31 endast hvar 13:de sjuk i Arméen. Den *Hosta* och *Ögonflus*, som ständigt härskade i Arméen, var en verkan af köld och fuktighet. En Betjent hade hela vintren legat under en trappa i förstugan ned vid jorden, hvarestefter han först fick en ganika svår *Hosta*, och sedan efter några dagar en *periodisk värk* i vänstra ögat, som kom igen hvar morgon. Nu minskades *Febrar*, *Hosta*, *Boldar* och *Utsot*; men *Andags-frossor* ökades litet.

I *April* och *Maji* månader, minskades alla sjukdomar; men *Andags* och *Hvardags-frossor* tiltogo, och i *Junius* ökades *Skörbjugg*.

Til-

Tillståndet var dessa 6 månader ganska sundt; ty högsta sjuk-antalet var i *Rötfieber* d. 31 Jan. hvar 64:de Man; i *Frossor* den 30 April hvar 68:de; i *Skörbjugg* d. 30 Junii hvar 107:de; i *chroniska Benskador* d. 31 Jan. hvar 179:de; i *Hoffa* den 28 Febr. hvar 193, och i *Utsot* samma dag hvar 319:de. I de öfriga sjukdomar, var förhållningen tämmeligen lika som i förledet år samma tid, undantagande i *Veneriska åkommor*, hvilkas högsta antal på en gång, då var 27; men i detta år d. 28 Febr. 62.

S. 5.

Sjukligheten under och efter Fälttåget år 1761.

Fälttåget öppnades d. 19 *Julii*, då Arméen öfver *Loitz* och *Tribfes*, gick in i *Preussiska Pommern*. Antalet af sjuka var den 31 *Julii* det minsta under hela Kriget, nemligen hvar 20:de Man endast sjuk.

Augustus hade 16 dygn mulna och varma, samt 15 klara och varma. Ifrån Fälttågets början til d. 17:de *Augusti*, voro til *Nederlags-Sjukhuset* aflände 317 sjuke, samt 84 sårade, och således hvar 46:te Man på $5\frac{1}{2}$ vecka.

Til förekommande af malignitet uti sjukdomarne, genom mångas sammanpackning i Sjukhusen, hade man hittills under Kriget, låtit en del af de sjuka, vårdas vid sina *Regimenter*, och til de allmänna Sjukhusen endast afländt de illa sjuka och svårt sårade. Nu togs vid detta Fälttåg den författning, at hvar dag vid orderernas uttagande, medföljde *Regiments-Fältskårarnes* rapporter til 1:sta Fält-Medicus öfver de under dygnet blefna sjuka, och derpå kl. 4 eftermid-

middagen aflemnades de samme til flyttande Sjukhuset, som var förfedd med tilräckliga Lazarets-Medici för de invärtes sjuka, och egna Chirurgi för de utvärtes skador. Således blef man härigenom i tilstånd, at taga närmare steg til sjukdomarnes atbrytande i deras början, och til de fårades bättre ikötsel under inflammations-tilståndet, af hvilken anstalt man innan kort fick se en ögonfkenlig förmon, jämte det Arméen härigenom var alla ögnablick rörlig. Jag får alltså den åran, i grund af detta Fälttåg, gifva en nogare uplysning om sjukdomarnes förhållande i Fält.

Ifrån den 18 *Augusti* til månadens slut, voro til flyttande Sjukhuset inkomne 255 sjuke och 45 lärade, tillsammans 300, som utgör 2:ne sjuka af hvarje 123 Man i Arméen. Af dessa åro under samma tid utgångne friske 54, eller hvar 5:te $\frac{3}{4}$, och til Nederlags-Sjukhuset bragte 117, samt döde 2. Qvare alltså vid Flyttande Sjukhuset d. 31 Aug. 127 sjuke och lärade. Af dessa inkomna 300 sjuka, hade 221 *remitterande Gallaktig feber* (m); 13 *Utsöt* och *Dysenterie*; 9 *Andags-frossa*; 3 *Hvardags-frossa*; 2 *Tredjedags frossa*; 1 *Peripneumonie*; 1 *Blodspottning*; 1 *Halsfluss*; 1 *Ögonfluss*; 1 *Böld*; 1 *Venerisk svullnad*, 45 *Blodsår*.

I Se-

(m) Uti den gallaktiga Febren, där inga håll voro, slog bäst in, at i början, hvarannan dag, under remissionen, gifva et emetico-Laxans; och om Febren var utan lindring om dygnet, (Febris continua) lyckades bäst, at endast hvar tima gifva 1 skedblad Vin-ättika, med ömngt Korn-vatten derpå, til 1 à 2 kvarter, och ingen åderlätning, som allenast förändrade Febren til en oordentlig Frossa.

I *September* voro 13 dygn kalla och mulna; 13 varma och regnaktiga, samt 5 torra och varma. I denna månad voro inkomne 773 sjuke, eller hvar 23:dje $\frac{668}{773}$ Man, och altå, inberäknade de 127, som förra månadens slut voro qvare, 900 sjuke uti Flyttande Sjukhuset. Af dessa, äro under månaden utgångne friske 231, eller hvar 3:dje $\frac{231}{900}$, och til Nederlaget förde 483, samt 4 döde. Vid Flyttande Sjukhuset voro altå d. 30 *September* 182 qvare. Af de under månaden inkomne sjuke, hade 183 remitterande Gallaktig Feber; 115 *Andags-frossa* (n); 65 *Utsot* (*Diarrhoea biliosa*); 63 *Hvardags-frossa*; 41 *Rödset* (o) (*Dyf. inflammatoria*); 29 *Tredjedags-frossa*; 16 *Höft- och Ländvärk utan Feber*; 14 *Bölder* eller *Boldar*; 11 *Veneriska åkommor*; 7 *Qväsning*; 4 *Benbrått*; 4 *Brånsår*; 2 *Håll och sting*; 2 *Blodspottning*; 2 *Förstoppning*; 2 *Fallande set*; 2 *Skabb*; 1 *Vattuset*; 1 *Hosta*; 1 *Hestik*; 1 *Opisthotonos exictu*; 1 *Rosen*; 1 *Bråk*; 1 *Ögonfluss*; 1 *Fulslag*; 1 *Tandvärk*, och 202 *Blodår*.

Under *October* månad, voro 20 dygn mulna; 7 med snö och regn, samt 4 kalla och klara. Fälttåget slöts d. 8:de, då Arméen upbröt at taga vinter-qvarter i *Svenska Pommern*. Under dessa 7 dygn, voro til Flyttande Sjukhuset in-

(n) Uti *Annandags-frossa* gafs alla fria dagar et emetico-Laxans om morgonen, tils Feber anfallet antingen försvann, eller ock blef obetydligt, då sedan *China*, *Cascarill* &c.

(o) Uti *Rödset* lyckades bäst, at hvarannan timma gifva $\frac{1}{2}$ drachma *Gummi Arabicum* i pulver, och des till mellan ömrig dryck af *Korn-vatten*, samt hvarannan afton 1 *Drachma Rhabarber*, om morgonen derpå $\frac{1}{2}$ *Drachma*, så eftermiddagen åter *Gummi-pulver*, o. s. v.

inkomne 171 Sjuke, och således tillsammans med de under förra månaden qvarblefna, blef verkliga antalet 353. Af dessa åro under samma dygn friske utgångne 90 eller nästan hvar 4:de; bortförde til Nederlaget 262 och död 1; alltså var den 8:de ingen sjuk öfrig, när Sjukhus-vagnarne afgingo med behållningen. Af desse inkomne 171 Sjuka, hade 45 *Andags-frossa*; 35 *remitterande Feber* (*Amphimerina catarrhalis* & *hemitritæus*) med hosta och stickande hufvudvärk genom tinningarne; 24 *Rödfor*; 18 *Hvardags-frossa*; 16 *Tredjedags-frossa*; 11 *Utsor*; 4 *Höft- och Länd-värk*; 3 *Boldar*; 2 *Vattusor*; 2 *Veneriska åkommor*; 1 *Ögonslufs*; 1 *Qväsning*; 1 *Halsslufs*; 1 *Rötsår* på benen; 1 *Brånsår*; 6 *Blodsår*.

Under detta Fälttåg, var Arméen för första gången försedd med Bagerie, och fick hvar 5:te dag färskt bröd, samt hade tilgång til dagelig slag, hvilket alt gjorde, at Manskapet var vid godt hull och krafter, när det gick i vinterqvarter. Således voro under $7\frac{1}{2}$ veckors Fälttåg, til flyttande Sjukhuset inkomne sjuke 991 och lårade 253, summa 1244; och af dessa åro friske utgångne 375, bortförde 862 och döde 7, summa 1244. Alltså voro på $7\frac{1}{2}$ veckor hvar 19:de sjuknad och hvar 73:dje lårad, och af dessa voro tilfrisknade såsom $1:3\frac{1}{3}\frac{1}{7}\frac{1}{7}$, eller af hvart 10:tal sjuke, voro 3 friske åter utgångne. På lika lätt förhåll det sig ock vid Nederlags-Sjukhuset, där voro under samma $7\frac{1}{2}$ veckor, 862 sjuke ankomne, och här af friske utgångne til tjensten 260, eller såsom $1:3\frac{8}{200}$, bortförde til ständiga Sjukhuset 493, och qvare sjuke 24, matte 75; summa 862.

November hade 20 regnaktiga och mulna,
 C 2 samt

samt 10 klara dagar. Under vinter- quarteren, togs den författning, at Regimenterna hade qvare dem, som hade mindre åkommor, men hvar gång bröd vagnarne gingo til Bageriet, medföljde de öfrige tjuke til ständiga Sjukhusen i Stralfund. Uti dessa befunnos d. 1 Nov. tjuke 444, fårade 175, matte 205, tillsammans 824. Denna månad tilkommo ifrån Regimenterna 298, och således blef tjuksumman för månaden på förenämnde ställe 1122. Af dessa døde under samma månad 31, eller såsom $1: 26\frac{6}{31}$ tjuka, och friske utgingo 242, eller såsom $1: 4\frac{1}{2}\frac{5}{2}$, och altjä voro d. 30 Nov. ännu qvare 849. Af de under månaden inkomne tjuka, hade 171 *remitterande Feber med Hosta*; 18 *Höft- och Ländvärk*; 17 *Andags-frossa*; 15 *Häll och sting* (*Pleuritis spuria*); 9 *Hvardags-frossa*; 9 *Utsot*; 8 *Venerisk tjuka*; 7 *Tredjedags-frossa*; 5 *Astråning*; 4 *Gonorrhée*; 4 *Skabb*; 4 *Rödsår på benen*; 3 *Vattusot*; 3 *Hosta*; 2 *Andtäppa*; 2 *Halsfluss*; 2 *blinda Gyllenådern*; 2 *Quäsnig*; 2 *Blodsår*; 1 *Rosen*; 1 *Slag*; 1 *Svindel*; 1 *Gulfot*; 1 *Ögonfluss*; 1 *Rödsot*; 1 *Bölder*; 1 *Bråk*; 1 *Fissel*; 1 *Förråknig*; 1 *Benbrott*.

December hade 18 dygn, ombytelig väderlek med snö, regn och ömsom lent, samt 12 dygn stark köld med snö. Under denna månad inkommo til ständiga Sjukhusen 459 tjuke, när til dessa läggas de ifrån förra månaden kvarblefne, blir tjuknummern i ständiga Sjukhusen för denna månad 1308. Af dessa, äro under samma tid utgångne friske 125, eller såsom $1: 10\frac{5}{125}$, samt døde 32, eller såsom $1: 42\frac{1}{2}$, och altjä voro d. 31 Dec. öfrige i samma Sjukhus 1151. Af de under månaden infände tjuka, hade 145 *remitterande Feber med Hosta*, och 29 *med Häll*;

60 Tredjedags-frossa; 29 Ländvärk; 27 Andags-frossa; 21 Hvardags-frossa; 20 chroniska Rötår; 19 Utsot; 12 förkylda Fötter; 12 Hosta; 7 Skabb; 7 Lung-sot; 7 Quåsnig; 6 Venerisk Sjuka, 6 Vattusot; 5 Rosen; 4 Röd-sot (Dylenteria purida); 4 Bölder; 4 Benbrätt; 3 Gulsot; 3 Ondskorf; 2 Andtåppa; 2 Rasteri (mania); 2 Blinda Gyllenådrén; 2 Gonorrhée; 2 Bråk; 2 Fördräkning; 2 Öronslufs; 1 Ögonslufs; 1 Halsslufs; 1 Blodspottning; 1 Fallande sot; 1 Slag; 1 Cotik; 1 Hufvudslufs; 1 Svullnade fötter; 1 Schirrhuis; 1 Fullslag; 1 Brånsår; 1 Fistel; 13 Blodsår; 14 Matt-het (Langvor.)

1762 i Januarii månad, var de 3 första dagarne en ganska stark vinter, sedermera til månadens slut fugtig väderlek. Den 1 Jan. bröt Arméen up ur kvarteren, och gick til Mechlenburg, hvarpå handgemånget vid Neukahlen skedde, för Sprengtportiske Corpsen i Malchin öppnades förening, och Arméen gick derefter i sina förra kvarter. Under denna månad voro til Sjukhusen inkomne 543 tjuke och sårade, när til dessa läggas de under förra månaden öfrige varande, blir hela summan för denna månad 1694. Af dessa åro under samma tid friske utgångne 352, eller i förhållning emot de tjuka, såsom $1:4\frac{2}{3}\frac{86}{2}$, och döde 46, eller såsom $1:36\frac{2}{3}\frac{8}{8}$; och således voro den 31 Jan. uti Sjukhusen qvare 1296. Af de 543, som under månaden til Sjukhusen inkommo, hade 86 remitterande Feber med Hosta; 66 Hill och sting (Pleuritis vera); 48 Matt-het (Langvor.); 46 Tredjedags frossa; 19 Rheumatisk Feber; 19 Andags-frossa; 16 Chroniska Rötår på benen; 11 Venerisk sjuka; 10 Utsot; 9 Rosen; 8 Hosta; 8 Skabb; 6 Hvardags-frossa; 5 Quåsnig; 3 Lung-sot; 3 Bölder; 3 Fullslag; 3 Benbrätt; 3 Gonorrhée; 3 Fistel; 2 Skörbjugg; 2 Halsslufs; 2 Öronslufs; 2 Blod-

Spottning; 2 *Ródsot* (*Dysenteria putrida*); 2 *Andetáppa*; 2 *Bránsfår*; 2 *Slag och Borttagenhet*; 1 *Svindel*; 1 *Binnikemask*; 1 *Vattusot*; 1 *Ondskorf* (*Tinea humida* it. *crustacea*, SAUVAG); 1 *Brák*; 1 *För-ránkning*; 145 *Blodfår* (*p*) (*vulnus*).

Februarius hade 20 snö- och fuktiga dagar; 8 kalla och klara. I denna månad inkommo til Sjukhusen 221 sjuke, när til dem läggas de ifrån förra månaden qvare varande blir hela antalet af sjuka under månaden 1517. Af dessa åro under samma tid friske utgångne 377, eller i förhållning emot sjuka, såsom 1:4 $\frac{2}{3}$ $\frac{7}{7}$, och døde 35, eller såsom 1:43 $\frac{1}{3}$ $\frac{2}{7}$, och således voro d. 28:de Febr. öfrige i Sjukhusen 1105. Af de sjuke, som under månaden inkommo, hade 96 *Fluss-feber*; 31 *Håll och sting* (*Pleuritis vera*); 15 *Utesot*; 14 *Matthet* (*Langvor.*); 11 *Venerisk sjuka*; 7 *Ländvärk*; 6 *chroniska Rótsfår på benen*; 6 *Tredjedags-frossa*; 5 *Quásning*; 4 *Andags-frossa*; 4 *Hvardags-frossa*; 4 *Skabb*; 2 *Heetik*; 2 *Ródsot* (*Dysenteria putrida*); 2 *Vattusot*; 2 *Blodspottning*; 2 *Brák*; 2 *Benbrott*; 1 *Hosta*; 1 *Rosen*; 1 *Binnike-mask*; 1 *Ögonfluss*; 1 *Böld*.

Under *Martii* månad inkommo til Sjukhusen 245 sjuke; när desse sammanräknas med de ifrån förra månaden qvare varande, utgjorde sjuknummern under månaden 1350. Af dessa åro under samma tid friske utgångne 177, som förhåller sig emot sjuka såsom 1:7 $\frac{1}{1}$ $\frac{1}{7}$, och døde un-

(*p*) Af dessa vid Handgemången uti Neukahlen och Malchin, genom skott fårade 145 Man, voro skutne i *Armarne* 30; i *Hufvudet* 27; i *Händerna* 7; i *Bröfvet* 5; i *Halsen* 5; i *Buken* 4; i *Huden* 3; i *Låren* 16; i *Benen* 17; i *Fötterna* 8; i *Knån* 4; i *Scrotum* 2; samt genom Håstars fall qvåste 15, och fracturerade 2.

under samma tid 57, eller såfom $1:2\frac{3}{7}$, och således voro den 31 Martii öfrige i Sjukhusen 1116. Af de inkomne sjuka, hade 15 *Fluss-feber*; 28 *Häll och sting* (Pleuritis & Peripnevmonia catarrhalis); 14 *Utsot*; 10 *Skörbjugg*; 10 *Hvardags-frossa*; 8 *Venerisk sjuka*; 6 *Chronisk Länd- och Höft-värk*; 5 *chroniska Rotsår på benen*; 4 *Lung-sot*; 4 *Matthet* (Langvor.); 3 *Tredjedags-frossa*; 4 *Heftik*; 3 *Gonorrhée*; 3 *Skabb*; 3 *Fisfel*; 3 *Bölder*; 3 *Hosta*; 2 *Vattensot*; 2 *Quäsning*; 2 *förkylda fötter*; 1 *Halsfluss*; 1 *Andetäppa*; 1 *Raseri*; 1 *svullnade fötter*; 1 *Scirrhus*; 1 *Kallbrand*; 1 *Blodsår*.

I April månad blefvo til Sjukhusen infände 419 sjuke, och altlå när dessa sammanläggas med de ifrån förra månaden i Sjukhusen qvare varande, befinner hela sjuk-summan under månaden varit 1535. Af dessa åro under samma tid tillfrisknade och utgångne 106, eller emot sjuka såfom $1:14\frac{51}{108}$, och döde 94, eller såfom $1:16\frac{31}{74}$, och således voro den 31 April uti Sjukhusen öfrige 1535 sjuke. Af de under månaden inkomne sjuka, hade 178 *elak Fluss-feber med fläckar och Frisfel* (Amphimerina catarrhalis maligna c. petechiis & miliari); 56 *Häll och sting* (Pleuritis & Peripnevmonia catarrhalis); 32 *Andags-frossa*; 26 *Utsot*; 17 *Skörbjugg*; 16 *Hvardags-frossa*; 11 *chroniska Rotsår på benen*; 10 *Venerisk sjuka*; 9 *Hosta*; 8 *Låna- och Höft-värk*; 8 *Lung-sot*; 5 *Matthet* (Langvor.); 5 *Heftik*; 5 *Vattensot*; 4 *Tredjedags-frossa*; 3 *Rosen*; 3 *Quäsning*; 3 *Gonorrhée*; 2 *Raseri*; 2 *Kräftan*; 2 *Skabb*; 2 *Blodsår*; 1 *Halsfluss*; 1 *Mjelt-sjuka*; 1 *Koppor*; 1 *Colik* (Enteritis); 1 *Öronfluss*; 1 *Ögonfluss*; 1 *Blodspottning*; 1 *Ondskorf*; 1 *Benbrött*; 1 *Båldar*.

Under *Maji* månad blefvo til Sjukhusen brag-

te 183 sjuke. Om desse sammanräknas med de ifrån förra månaden öfrige varande, blir hela summan uti Sjukhusen under denne månad 1299. Af dessa åro friske utgångne 239, eller i förhållning emot sjuka, såsom $1:5\frac{104}{39}$, och döde 42, eller 1 af $30\frac{2}{2}$ sjuka; således blefvo d. 30 Maji uti Sjukhusen qvare 1018. Af de til Sjukhusen ankomne sjuka, hade 107 elak *Fluss-feber med stäckar eller Frisel*; 14 *Hvardags-frossa*; 14 *Andags-frossa*; 9 *Veneriska åkommor*; 6 *Skörbjugg*; 3 *Körtel-svullnad under öronen*; 2 *Tredjedags-frossa*; 2 *Lunglot*; 2 *Utsot*; 2 *Gulfot*; 2 *Vattensot*; 2 *Blodsår*; 1 *Fallande sot*; 1 *Svindel*; 1 *Länd-värk*; 1 *svullnade ben*; 1 *Blodspottning*; 1 *Boldar*; 1 *Skabb*; 1 *Qväsning*; 2 *Brännsår*; 1 *Röt-sår på benen*; 1 *Benbrott*.

Uti *Junii* månad åro til Sjukhusen införde 234 sjuke. Om desse sammanläggas med de ifrån förra månaden öfverblefna, blir hela antalet uti Sjukhusen för denna månad 1252. Af desse åro friske utmönstrade 290, eller i förhållning emot de sjuka, såsom $1:4\frac{92}{29}$, och döde såsom $1:22\frac{48}{7}$, och således voro i Sjukhusen öfrige d. 30:de *Junii* 907. Af de til Sjukhusen bragte sjuka, hade 92 *elak Fluss-feber*; 52 *Skörbjugg*; 14 *Andags-frossa*; 13 *Hvardags-frossa*; 7 *Häll och sting*; 7 *Skabb*; 5 *Gonorrhée m. m.* 5 *Utsot*; 5 *Blodsår*; 4 *Qväsning*; 4 *chroniska Rötsår på benen*; 3 *Länd-värk*; 3 *Lunglot*; 3 *Fistel*; 2 *Andetåppa (Dyspnoea scorbutica)*; 2 *Colik*; 2 *Körtel-svullnad under örat*; 2 *Vattensot*; 2 *Benbrott*; 1 *Tredjedags-frossa*; 1 *Hosta*; 1 *Halsfluss*; 1 *Raseri*; 1 *Svindel*; 1 *Blodspottning*; 1 *Boldar*.

Ifrån d. 1 til d. 17 *Julii*, åro til Sjukhusen inkomne sjuke 14 i *Skörbjugg*; 13 i *Rötsfeber*; 3 i *Hvardags-frossa*; 3 i *Andags-frossa*; 3 i *Qväsning*;

2 i rötaktig Utsot; 2 i Håll och sting; 2 i *chroniska Rötfsår på benen*; 1 i *Lungsot*, summa 43. Om man sammanräknar dessa med de ifrån förra månaden qvare varande, så utgör antalet i Sjukhusen 950. Af dessa äro frikke utgångne 128, eller i förhållning emot sjuka såsom $1:7\frac{54}{128}$, och döde 15, eller såsom $1:63\frac{1}{3}$, och således voro ännu öfrige 764. Af dessa voro uti Sjukhusen 670, och vid bruns-drickning 94, tillsammans 764.

Som Freden d. 22 Maji var slutad, bragtes nu Tropparne efter hand til Sverige, och i samma mon minskades antalet af inkommande sjuka. Men som alt hvad Soldat är, uti alla Arméer, har en mer eller mindre rötaktig skärpa uti sina våtskor, och Maligne-Febrar gemmenligen vanka i en Armée, hvilkas tunder med Tropparne lätt kan bringas omkring i et Rike, och smitta Invånarne, såsom hos oss efter Finska Kriget bedröfveligen hände, så togs förtattning, at alle Sjuke och Veneriske behöllos qvare, tils de blifvit til hälfan återstälde; då de samlades i vissa flockar, och under befäl blefvo de Regimenter följaktige, som voro deras hem-ort närmast; men ännu qvare.

Detta år i korthet Sjuk-Historien af Pommerfka Kriget, grundad för de 4 första åren, på månads-rapporter af Herrar Lazarets-Medici och Regiments-Fältskärer, och för åren 1761 och 1762 på dag-rapporter.

Sedan jag således i möjelig korthet haft den åran gifva en historisk afskildring om sjukligheten under Pommerfka Kriget; anhåller jag vördsammt at ännu litet få fågna mig af Edert tolamod, M. H. för at deraf draga några slutsatier, för denna gång endast i affeende på sjuklighetens förhållande.

Andra Afdelningen.

Slutsatser af föregående Medicinal-berättelse.

S. I.

Om medel-talet af sjuka i Arméer.

Når jag, i grund af föregående, sammanräknar alla befintliga sjuka, den sista dagen i hvar månad, och sedan jämförer alla månaders således gifna sjuk-summor fins imellan, befinnes minsta antalet af sjuka och matta varit hvar 20:de Man, (d. 31 Julii 1761) och det största i förhållning emot Arméen, såsom 1: $3\frac{4}{5}\frac{2}{7}$, den 28 Febr. 1759, då af hvarje 11 Man voro 3:ne sjuke eller matte. Här af tyckes altfä följa, at medeltalet af sjuka och matta i en Armée, kan räknas emot styrkan af Arméen, såsom 1:11, så mycket håldre, som, då jag öfverstår sjuk-summorna för den sista dagen i hvar månad, får jag af 58 månader, som Pommerfka Kriget varade, 10 månader, då hvar 10:de eller 11:te Man i Arméen var sjuk. Det är altfä på denna grund, som alla sjuk-inrättningar i vapen-platser kunna beräknas, så at om en Stat rör sig, vid händelse af Krig, med 30,000 Krigsmän; erfordras på dessa ställen inrättning för Sjukhus i beräkning af 2500 sjuka. Utom dess behöfves vid et sådant Hospital, Matt-hus, eller särskild inqvartering för dem, som upkomma ur sjukdomar, i förhållning af $\frac{2}{3}$ -del emot omrörda sjuktal. Vi nyttjade til mycken förmån, fritt från annan inqvartering, en af Förstäderna i Stralsund, til sådant ändamål, där de matte inqvarterades, och voro under upsigt hållne, til snygghet och rörelse i fria luften, samt dageligen middag och afton fingo en god föda. Ut-
om

om förenämnde, erfordras vid et timande Krig, at et sådant Hospital då förses med lakan, täcken, madrass-fäcker, kuddar och skjortor i beräkning af $\frac{1}{4}$:del af Arméens styrka, så vål för Flyttande- och Nederlags-Sjukhusens behofver, som ock för at kunna, i fall af en större mängd af sjuka, emottaga alla, genom nya inrättningar i allmänna hus eller lador, alt som årstiden är. Utom stora rum i Sjukhusen, erfordras vatten, kök, tvätt-rum, tork-vindar, magazins-rum med mera. Lyckligt, där alt sådant är tilreds, vid infallande Krig, så at sjuk-skötslen, i början af det samma, kan komma i full utöfning, til bibehållande af en nödig förhållning imellan de skötande och dem, som skola skötas. Brister denna förhållning, är ingen hjälp mera, utan eländet tiltager, och Arméen förminskas. Et sådant Folkslag förlorar sit försvar, desz täkerhet uphörer, och desz åra får en dunkelhet, då det i sin svaghet beder sin fiende om en neslig fred. När deremot et Folkslag i sina vapen-platfar, har vål inrättade Sjukhus tilreds, i händelse af Krig, sparas närande Medborgare, och den öfvade Krigsmannen bibehålles til Statens tjenst, samt Fält-Herren blir i stånd, efter LIVII ord, at vara *Herre öfver göremål och tider.*

§. 2.

Om Lagarne, hvarest en Armée sjuknar.

Lagarne, efter hvilka en Armée faller i sjukdomar, äro svåre at utstaka; ty på den ena sidan kan mycket förekommas, om en Armée får ofta läger-halm; om den har någorlunda tillräcklig tid at sofva; om den före et Krig, vänjes vid en lefnad, som liknar den i Fält; om den får

får ömsa linne, och vid eldar torka sina kläder, när de blifva våte; om den lefver i Cameradskaper m. m. På den andra sidan, gör det grufveliga farfoter, om det bår til vakande och kroppsmödor utan måtta; om en fuktig och varm våderlek utan vindar länge varar; om Manskaper går i våta kläder; om Folket viftas i en förderfvad luft, nåra tråk, eller i trånga rum, m. m. Imedlertid, efter vanlig gång, tyckes förhållningen ungetår blifva följande, om man får sluta af förenämnda Krig. Börjar en Armée sit Fälttåg förft i Julius, och har höften och vintren förut varit fri för svåra sjukdomar, sjuknar under torr våderlek i Julii månad, endast hvar 58:de Man, under torr varme i Augustus hvar 36:te, under mulen men ej regnaktig luft i September hvar 32:dre, under regn och köld i October hvar 27:de. Eller en annan gång, under torr våderlek i Augustus hvar 33:dje, uti torr och kall våderlek i September hvar 29:de; men har den fuktiga lågen, sjuknar af diarrhéer och rödfot på 9 dygn hvar 37:de, eller inom en månad hvar 12:te; under torr och kall luft i October hvar 29:de, men under fuktig, hvar 23:dje; uti November under torr och kall luft, hvar 29:de. Sammanräknas de sjuke under et Fälttåg, för September, October och November månader, blir hvar 8:de $\frac{2}{3}$ Man i en Armée sjuk, eller en annan gång under et Fälttåg, som varar ifrån den 26 Julii til d. 15 November, eller på 16 veckor, hvar 7:de $\frac{1}{8}$ Man nedlagd i sjukdomar.

Händer sig vintertiden, under en regnaktig våderlek och i djupa vågar, at en Armée är nödsakad göra marcher och vara under gevår, då vid
få

få oförtänkta händelser, mer eller mindre brist på behofver tillika åtfölja, så kunna inom 6 dygn hvar 28:de Man, och derefter inom 4 veckor hvar 6:te Man i sjukdom nedläggas. Häremot om et Fälttåg under vintren i torr köld företages, Arméen är väl klädd, med goda skor och strumpor försedd, samt tillika njuter tillräcklig kött-föda och godt öl, så sjuknar på de första 6 dygnen endast hvar 266:te person (q). Detta är ungetärliga förhållningen i olika årstider och våderlek. Om åter, i kvarter eller Fästning, en Armée vintertiden blir bragt i trångsel, Manskapet sammanpackas, tjenstgörandet är tråget, födan hård och salt, så sjuknar under en kall och torr våderlek, inom 3 veckor, hvar 7:de Man, och på 8 veckor ungefär hvar 5:te. Men är, under lika omständigheter til årtid, trångsel, mödor och föda, luften kall, regnaktig och dimbug, kunna inom månaden något mer än hvar 4:de Man nedläggas uti de värsta Fläck-Febrar, med Kallbrand och rötaktiga Utfoter.

§. 3.

Om Sjukdomarnes förändringar under Fält-lefnaden, efter särskilda års-tider och månader.

Tre til 4 veckor efter Sommar-solståndet, börja remitterande och hetlige Gall-Febrar (Amphimerina biliosa och Tritæophya biliosa SAUVAG.) samt *Utfoter* (Dysenteria inflammatoria och Di-

ar-

(q) De sjukdomar, som då blifva, äro fins imellan i den förhållning, at när 34 få *Förkylda fötter*, angripas 21 af *inflammatoriska Febrar*, 3 få recidiver af *Frosser*, 5 skadas af *Benbrott* genom Håstares fall, och 2 blifva genom samma orsak *quäste*.

arrhoea biliosa) hvilka sjukdomar endast angripa hvar 90:de Man, när Lågren åro torre, och Fålttågen ej förr än i *Julii* månad öppnas.

Uti *Augusti* månad härska förenämnde *Gallaktige febrar*, då, jämte *Utsot* och *Rödsjuka*, tillika *Frossor* infinna sig. Förstnämnde *Febrar* angripa ungetår hvar 83:dje Man i Arméen, då allenast hvar 683:dje af *Rödsjuka*, och likaså många af *Frossor* sjukna, eller desse sjukdomar åro fins imellan i den förhållning, at när 221 blifva under månaden anfallne af förromrörde *Feber*, nedläggas 13 af *Rödsjuka*, 9 af *Andagsfrossa*, 3 af *Hvardagsfrossa* och 2 af *Tredjedagsfrossa*, eller som är det samma, når 2:ne sjukna i *Rödsot* och *Frossa*, nedläggas 18 i *gallaktig Feber*. Förenämnde *Feber* blir i denna månad ofta hetfig, och utan lindring någon stund om dygnet, (*Febris continua*) då *Symptomerne* väl åro de samme, men håftigare.

I *September* härska *Frossor* och de förr omtalte *gallaktige Febrar*, med tydeligare remissioner, samt näst dem, i större mängd än förra månaden, *Utsot* och *Rödsjuka*, och är dessa sjukdomars förhållning fins imellan ungetåriligen denne, at när 61 nedläggas i omrörda *Feber*, sjukna 38 i *Andagsfrossa*, 21 i *Hvardagsfrossa*, 9 i *Tredjedagsfrossa*, 22 i *Utsot* och 13 i *Rödsjuka*.

I *October* år under Fålttågen *Andagsfrossa* i synnerhet rådande, dernäst *remitterande Feber med Hosta*, 1å *Rödsjuka*, *Hvardags- och Tredjedagsfrossor* samt *Utsot*, i den ungetåriligen förhållning fins imellan, at när 67 sjukna i *Andagsfrossa*, angripas 49 af *remitterande Feber med Hosta*, 33 af *Rödsjuka*, 27 af *Hvardagsfrossa*, 24 af *Tredjedagsfrossa* samt 14 af *Utsot*.

Un-

Under Fälttågen i *November*, tiltaga *Andags-* och *Tredjedags-frossor* än ytterligare i samma mån, som *Hvardags-frossor* aftaga och *Rödsjuka* uphörer; dock äro *remitterande Febrar* med hosta tillika gångse. Men så snart en *Armée* kommer i vinter-qvarter, blifva *Andags-frossor* ej mera rådande, utan härska allenast *remitterande Röt-febrar* med hosta och mesenterisk ställning, i förhållning at 57 nedläggas af sådan Feber, när allena 6 sjukna i *Andags-frossa*, 5 i *ökta Håll* (*Pleuritis rheumatica*), 3 i *Hvardags-frossa*, 3 i *Utsot* och 2 i *Tredjedags-frossa*.

I *December*, under rymliga vinter-qvarter, samt ombytande väderlek af snö, lent och frost, råda samme *remitterande Febrar*, som förra månaden, samt *Tredjedags frossa*, och de måst gångse sjukdomar äro fins imellan i den förhållning, at när 39 angripas af omrörda Feber, sjukna ungefär 20 i *Tredjedags-frossa*, 11 i *rheumatiska Håll och sting*, 10 i *Höst- och Länd-vårk*; 9 i *Andags-frossa*, 7 i *Hvardags-frossa*, 6 af *Utsot*, 4 af *rheumatisk Hosta*, och 4 af *förkylda fötter*. Har en *Armée* under Fälttåget varit väl född, och haft drägeliga fältmödor, och väderleken ej varit mycket fuktig, samt blifver förlagd i rymliga qvarter, så minskas i Dec. månad de rötaktige *Höst-febrarne*, och antaga en blandad rötaktig och inflammatorisk ställning.

I *Januarii* månad, under rymliga vinter-qvarter, minskas *Andags-frossor* och *Utsot*, samt i stället förekomma under kölden *inflammatoriske Febrar* (*Febres simplices inflammatoriæ ex frigore*), *äkta håll och sting* (*Pleuritis vera*) samt *rheumatiske Febrar*, hvarjämte af *höst-sjukdomar*, ännu en del af månaden, *Tredjedags-frossan* fortfar.

De

De rådande sjukdomar äro fins imellan ungetår-
ligen i den förhållning, at när 29 nedläggas af
Flussfeber, sjukna 22 af *Håll och sting*, 6 af *rheu-
matisk Feber*, och 3 af *Hosta*; men tillika sjukna,
efter samma förhållning, 15 i *Tredjedags-frossa*,
6 i *Andags-frossa* och 3 i *Utsot*, som äro höft-
sjukdomar.

I *Februarius* förlorar sig *Tredjedags-frossan* nästan
aldeles, och *Fluss-febrar* samt *äkta* och *rheumati-
ska håll och sting* förekomma, i förhållning at när
32 angripas af *Fluss-feber*, besväras 10 af *håll och
sting*, och ännu 5 af *rötaktig Utsot*, låsom enda
öfrig varande höft-sjukdom.

I *Martii* månad, om våderleken dels är fuktig,
dels kall och klar, samt en salt proviant under
vinter- kvarteren nyttjas, blifva *Febrarne* af en
rötaktig inflammatorisk art, och *Skörbjugg* bör-
jar visa sig; men förhållningen imellan sjukdo-
marne är denne, at när 115 få *rötaktig Feber*,
utan håll och sting, sjukna 28 i samma *Feber*,
med håll och sting, 14 i *rötaktig Utsot*, 10 i
Skörbjugg och 10 i *Hvardags-frossa*.

I *April*, vid en hastig våderlekens förändring
imellan köld och varme, förekommer gemenli-
gen någon catarrhalisk farfot, eljest rötaktige in-
flammatoriske *Fluss-febrar*, *Andags-frossor*, *Utsoter*,
Skörbjugg och *Hvardags-frossor*, i förhållning, at
när 176 angripas af sådan *Feber*, falla 56 i *ca-
tarrhaliska* eller ock *rheumatiska håll och sting*, 32
i *Andags-frossa*, 26 i *Utsot*, 17 i *Skörbjugg* och 16
i *Hvardags-frossa*.

Uti *Maji* månad minska *Frossor*, och om nå-
gon *Farfot* varit gångbar, är den i aftagande;
men de *Febrar* som förekomma, hafva ännu mer
eller mindre inflammatorisk ställning.

Uti

Uti *Junii* månad förhålla sig *Febrarne* likasom i *Maji*, mer eller mindre inflammatoriske, och *Skörbjugg* är nu måst hårfkande.

Under de 3 första veckorna af *Julius*, år sundaste tillståndet, och *Skörbjugg* egentelige sjukdomen; men framåt d. 20 börja åter gallaktige *Febrar*.

Deffe åro de sjukdomar, hvilke under sårskilta månader hårfka i en *Armée*, som har drågeliga fält-mödor, lefver under Fältttåget vid fårsk föda, men den öfriga tiden af året vid salt proviant, samt slutar sina Fältttåg vid medlet af *October*, och eger rymliga vinter-qvarter. Men gör en *Armée* sena Fältttåg, ånda til medlet af *November*, och följaktligen lider mycket af köld, fuktighet och flera besvärligheter, så visa sig gemenligen strax derpå, under *December* månad i *Cantoner-qvarteren*, *Fläck-febrar*. Händer sig, at en sådan *Armée* derefter under vintren måste uthårda en trågen tjenstgöring, hjälpa sig uti trånga qvarter, och derunder lefva af salt proviant, så får den samme, under största och jämnaste vinter-köld, inga inflammatoriska sjukdomar, såfom den borde få, utan besväras i stället af *elaka Röt-eller Fläck-febrar*, til den mångd, at åndteligen i *April* hvar 9:de *Man* deri är nedlagd; vidare sjuknar den i *Frossor* så talrikt, at i *Mars* månad hvar 40:de person deraf är angrepen; ytterligare lider den af *rötaktiga Utsoter*, at uti *April* sluteligen hvar 56:te *Man* deraf är långliggande; utom detta, angripes den så af *rheumatisk* och *catarrhal-hosta*, at ånteligen i *April* hvar 89:de person deraf är lidande; ytterligare besväras den så af *elaka Rötsår på benen*, at i *April* hvar 70:de *Man* deraf är til tjensten oförmögen blefven, och sluteligen angripes den

af *Skörbjugg* så talrikt, at i Junii månad derpå hvar 15:de Man deraf är besvärad. Detta är förhållningen och verkan af omrörda orsaker, under en jämn och torr vinter; men är en regnaktig och fuktig väderlek rådande, under samma årstid, och för öfrigt ställningen, i anseende til tjenstgörande, trångsel och föda, i alt lika, så härska *remitterande Maligne-Febrar* så grufveligen, at inom Januarii månads slut hvar 10:de Man är nedlagd; ytterligare besväras Utsot så talrikt under samma månad, at hvar 30:de deraf blir långliggande; vidare råder *Hotta* i Febr. til den mängd, at hvar 66:te deraf är lidande; än ytterligare härskar *Frossa* uti förhållning, at i April sluteligen hvar 57:de Man deraf är angripen, och utom des *Skörbjugg* i den mon, at i April hvar 33:dje deraf besväras. Lyckligt i senare händelsen, at alla desse farsfoter gemenligen, med en tidigare vår efter en regnaktig vinter, försvinna. En sjukdoms förhållande under årskilta årstider bör jag icke förbigå, som hörer de Arméer allena til, som lefva vid en salt kött-föda, utan blandning med grönsaker ur växtriket, och är *elaka Rotsår på benen*. Man har anset dem för skörbjuggs-följder; men deras härskande utbrätt råttas sig icke i Fält efter de tider, då skörbjuggen råder, utan gemenligen bryta de svårast ut vinter-månaderna, och tyckes högsta antalet af sådana sjuka förekomma uti April, i synnerhet om en kall vinter föregätt, federmere under Maji, Junii, Julii och September Månader, år antalet af sådana sjuka något nära som i Januarius, men det minsta under October, November och December Månader.

§. 4.

*Om månatliga medeltalet af sjuka och matta
imellan särskilda Solstånd.*

Om man, för at finna månatliga medeltalet af sjuka och matta under hvar $\frac{1}{2}$ år, nemligen ifrån Vinter-solståndet til Midfommaren, och från samma tid åter til nåsta Vinter-solstånd, tager medeltalet af Arméens befintliga styrka, samma halfva år, och delar denna summa, med medeltalet af sjuka och matta, som befunnos den sista dagen af hvar månad, under et och samma halfva år; så befinnes ungetärliga medeltalet af sjuka för hvar månad under detta Krig varit:

1758,	under de första 6 månader såsom	1: $5\frac{255}{2249}$.
— —	under de sednare 6 månader, såsom	1: $9\frac{850}{3327}$.
1759,	för hvar månad under första hälften,	
	såsom - - -	1: $3\frac{2857}{781}$.
— —	för hvar månad under sednare hälften,	
	såsom - - -	1: $9\frac{056}{1829}$.
1760,	hvar månad ifrån årets början til Midfommaren, såsom	1: $13\frac{299}{1337}$.
— —	hvar månad under sednare delen af året, såsom	1: $14\frac{100}{1337}$.
1761,	månatligen, under första halfva året, såsom	1: $12\frac{748}{1415}$.
— —	hvar månad, under sednare halfva året, såsom	1: $16\frac{66}{1357}$.
1762,	för hvar och en af de första 6 månader, såsom	1: $9\frac{225}{1337}$.

Af dessa medeltal fins imellan jämförda, ses 1:0 huru en Armée efter de 2 första årens Fälttåg, har mycket mera sjuka, än efter de sednare. Det är ej utan grund, at flere orsaker under inspärningen härtil bidrogo; men som det samma hände, 2:ne nykomna Regimenter år 1702, då

då förr omrörde orsaker icke hade rum; så tyckes ej vara ovisshet underkastadt, at ju det hastiga och stora ombytet ifrån vanorna under borreliga lefnaden, til et nytt och ovanligt lefnadsfätt i Krig, blir en orsak til sjukdomar, och kostar många människors lif. 2. Anmärkes, huru antalet af sjuka i en Armée sammantagna, alltid är större under vintren och våren, ån under sommaren och hösten, i nordiska climater.

§. 5.

I hvilka månader hvar sjukdom måst tyckes råda.

Om man, i anledning af 5 års Fälttåg, gör et öfverslag för hvar sjukdom på de befintliga sjuk-antalen i hvar månads slut, och deraf uttager de största och minsta, med anmärkning af månaden, så får man gifvit, i hvilka månader hvar sjukdom måst och minst förekommit, hvaraf kan slutas, at samme sjukdom 1 à 2 månader förut tiltager, innan den kommer til sin högd, och på lika sätt småningom aftager, innan den kommer til sit lägsta. Således i grund af omrörda Krig, är de sjukas antal i *Röt-och Maligne-febrar* störst i Dec. och påföljande Jan. och minst i Jul. I *inflammatoriska Febrar* störst i Apr. och minst i Sept. I *gallaktiga Febrar* störst i Aug. I *Tredjedags-frossa* störst i Dec. I *rötaktig Andags-frossa* st. i Sept. minst i Febr. I *ditto Hvardags-frossa* störst i Sept. minst i Febr. I *inflamm. Andags-frossa* störst i Apr. minst i Aug. I *ditto Hvardags-frossa* störst i Apr. minst i Aug. I *Hettik* störst i April, minst i Nov. och Dec. I *rötaktig Utsot och Rödsjuka* st. i Dec. och påföljande Jan. minst i Jun. I *inflamm. Utsot och Rödsjuka* störst i Sept. I *Skörbjugg* efter lindrig vinter, störst i April, men efter stark vinter, i Junius störst. I *Hosta* störst i Febr. eller April,

April, alt som vintren varit kort eller lång. I *Rötflår* störst i April. I *svullnade ben* störst i Febr. I *Bråk* störst vid Fälttågens slut. I *Boldar* störst i Jan. minst i Sept. I *förkylda fötter* störst i Jan. I *Qvadsning*, *Benbrott*, *förränkning* störst i Jan. I *Blodflår* störst vid Fälttågens slut. I *Halsfluss* störst i Martii, minst i Nov. I *Gonorrhée* störst under Vinter-qvarteren. I *Periodisk hufvudvärk* störst i April. I *Skabb* störst i Mart. I *Rosen* störst i Apr. minst i Nov. I *Blodspottning* störst i Mart. och Apr. minst i Sept. I *Ögonfluss* måst i April och Majus, minst i Nov. I *Öronfluss* måst i April, minst i Sept. I *Fulslag* måst i Majus. I *Gulfot* måst i April och Majus.

Utän at följa någon viss ordning, tyckas följande sjukdomar, nu uti den ena, nu uti den andra månaden måst förekomma, och äro sådane: *chronisk Rheumatisme*, *Slag* och *Borttagenhet*, *Fallande fot*, *Lungfot*, *Trångbrösthighet* eller *Andetåppa*, *Raseri*, *Mjeltjuka*, *Svindel*, *Colik* (*Enteritis ex refrigeratione*), *Binnikemask*, *Ondskorf*, *Vattusot*, *Brännsår*, *Venerisk Sjuka*, *Phlegmone*, *Kallbrand*, *Fistlar*. Uti förenämnda förhållningar, verkar en större och mindre grad af omgifvande luftens fuktighet mycken förändring. Således tyckas *Frossor* härka under et medel-tilstånd af kall fuktighet; men under en större våta, den må komma af regnaktig luft, nedriga rum eller sumpig jordmon, få händer, at *Rötfebrar* och *Utsoter* intaga de förras rum. Under en medelgrad af kall fuktighet, förekomma *Periodisk hufvudvärk* och *Halsfluss*; men under en fortfarande mera regnaktig och fuktig vinterkyla, vanka flere sjuke af *svullnade Fötter*, *Skabb*, *Öron- och Ögonfluss*, *Båldar*, *Hektik*, *Vattusot*, *Andetåppa*, *Fallande-fot* och *Mjält-sjuka*.

§. 6.

*I hvad förhållning, delarne af människo-kroppen
såras, genom Musket-eldens verkan.*

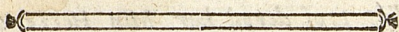
Efter nu varande krigs-fått, förekomma i Fält stukne får aldraminft, något mer huggne, men aldramåst skutne. At något nära utstaka, i hvad förhållning visse delar af människo-kroppen, mer än andre, af musket elden träffas, för at derefter kunna hafva tjenliga förband i beredskap, har jag jämfört de skutna sårnader, efter 2:ne särskildta handgemång imellan Infanteriet; neml. det vid Passewalk d. 3 Oct. 1760, och det vid Neukahlen i Jan. 1762. Af hvilken jämförelse följer, at Musket-elden i allmänhet träffar i dubbelt större förhållning det öfra medlet af kroppen än det nedra, nemligen när i skutit får förekommer i delarne under kropps bålen, blir man varse 2:ne i kropps-delarne öfver scrotum; och imellan enskilda kropps-delar, är de förekommande sårnaders förhållning denne, at när 2 åro skutne i buken, åro 3 til 4 sårade i bröstet och halsen, 7 i hufvudet, 10 i armar och händer, 4 i lären, 5 i benen, 2 i fötter och 1 i knån. Denna olika förhållning tyckes altså icke råta sig efter rymden af särskilta kropps-delars yta. Om den åter har sin grund i de 3:ne särskilta Fält-ledernas olika anläggning eller icke, hör ej til mitt ämne.

Men jag bör frukta, at redan hafva fallit Eder, N. H. M. H. obehväm med en för vidlytig Afhandling; och som jag är til ånda med den förvaltning, som Edre Lagar mig updragit, bör jag ej längre dröja, at ha den åran öfverlemna detta hederliga Præsidii åmbete til en Högtförmån Ledamot, som tyser af kundskap och öfvada förmögenheter. Min förmåga har varit mindre än min vilja; men Eder styrka har hållit mig uppe, och i kraft af Er dygd hafven J sjelfve gjordt alt. Mitt hjerta känner en sådan ynnest, och skal aldrig uphöra at vörda den samma.

Under det nu förflutna Qvartal, har Herr Demonstratoren Doctör C. P. THUNBERG skänkt Kongl. Acad. den ovanligt stora Bezoar equinum, som samme Herr Doctör, under sin resa i Japan, fått til skänks af Kejsarens Lif-medicus i Jedo, KASRAGAVA FOSSJU, och i K. Vet. Acad. Handl. för år 1778, sid. 27 beskrifvit.

SVAR,

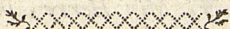
SVAR,

Gifvet, på

Kongl. Vetenskaps Academiens vägnar,

af

DESS SECRETERARE.

MIN HERRE!

De, som ej ännu haft tillfälle at försöka Fält-lefnaden, föreställa sig gemenligen den samma såsom mycket nöjsam, hvaraf det bekanta Latinska Ord-språket kommit: dulce bellum inexpertis. När alt går väl och intet fattas, kan ock så många raska Måns dageliga omgånge ej annat, än vara gladt och muntert. Men, om Kriget är allvarsamt, eburn äfven lyckligt, låra faror, besvärigheter och brister, nu på et, nu på annat, nog ofta blanda nöjet med obehagligheter; än mera, om lyckan är vidrig.

I synnerhet är Soldatens hälssa i Fält mycket äfventyr underkastad, där tillfälle sällan gifves til alla de beqvåmligheter, som dess rätta skötsel fordrar, utan tvårt om, nästan alla de orsaker sammanstöta, som gifva anledning til sjuklighet. När ock en sjukdom uti en Krigshår börjat irrita sig, utbreder sig smittan gemenligen ganska fort. Dersföre intygat ock förfarenheten, at under et Fälttåg, oftast flere falla för sjukdomar, än för Fiendens svärd.

Tyde-

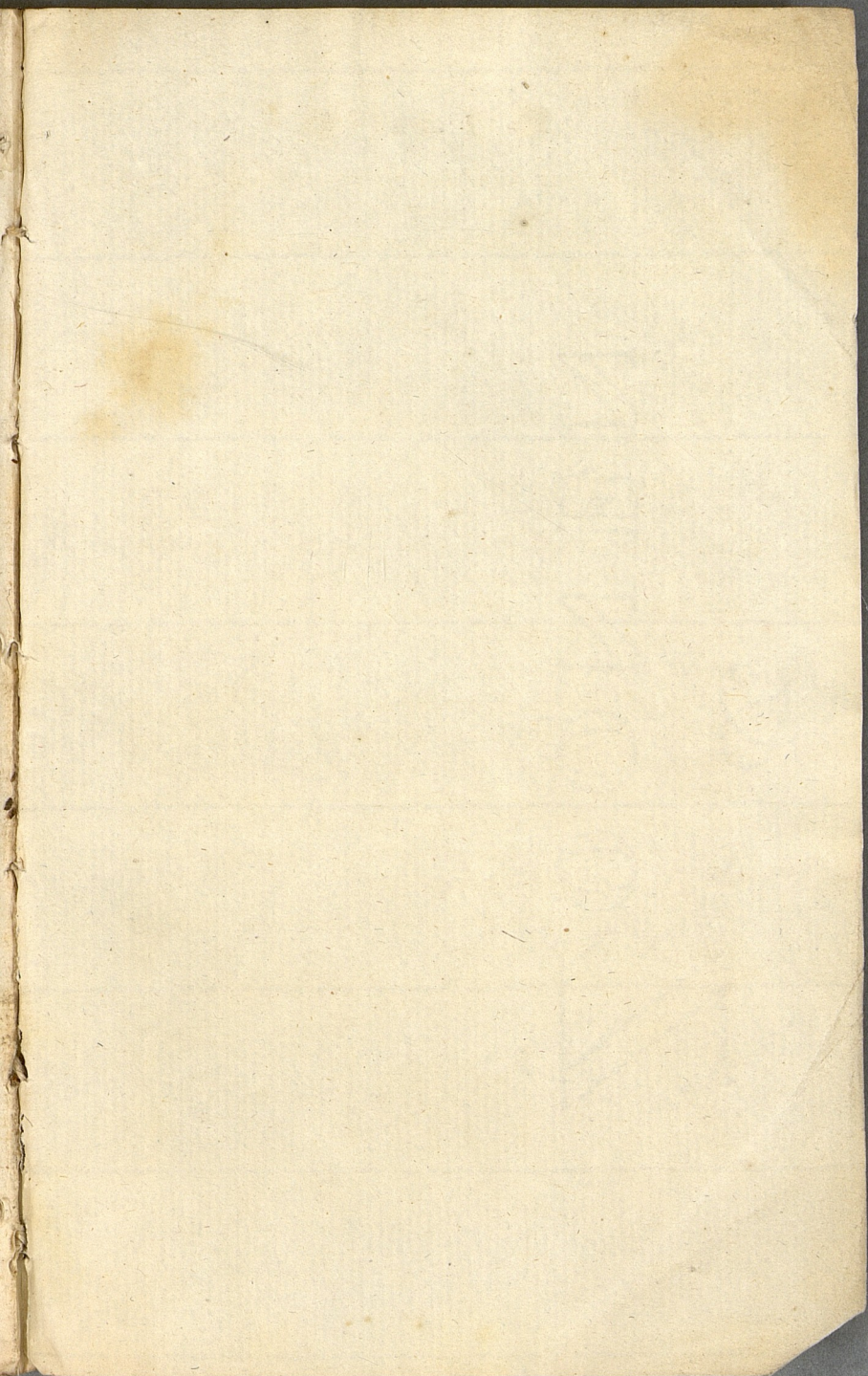
Tydligt prof derpå har Min Herre anført, uti sitt nu hållna Tal, om Svenska Arméens tilstånd, i anseende til halsan, under sista Pommerjska Kriget, där ofta, i synnerhet de första åren, hvar 4:de Man var sjuk. Det är et, ehuru icke behageligt, dock nödigt och uplysande stycke af Historien om detta Krig, hvaraf mycket är at lära, icke allenast för Läkare, utan ock för alla, som med en Krigshårs utrustande, underhållande och anförande hafva at skaffa, ja! för hvar Krigsman.

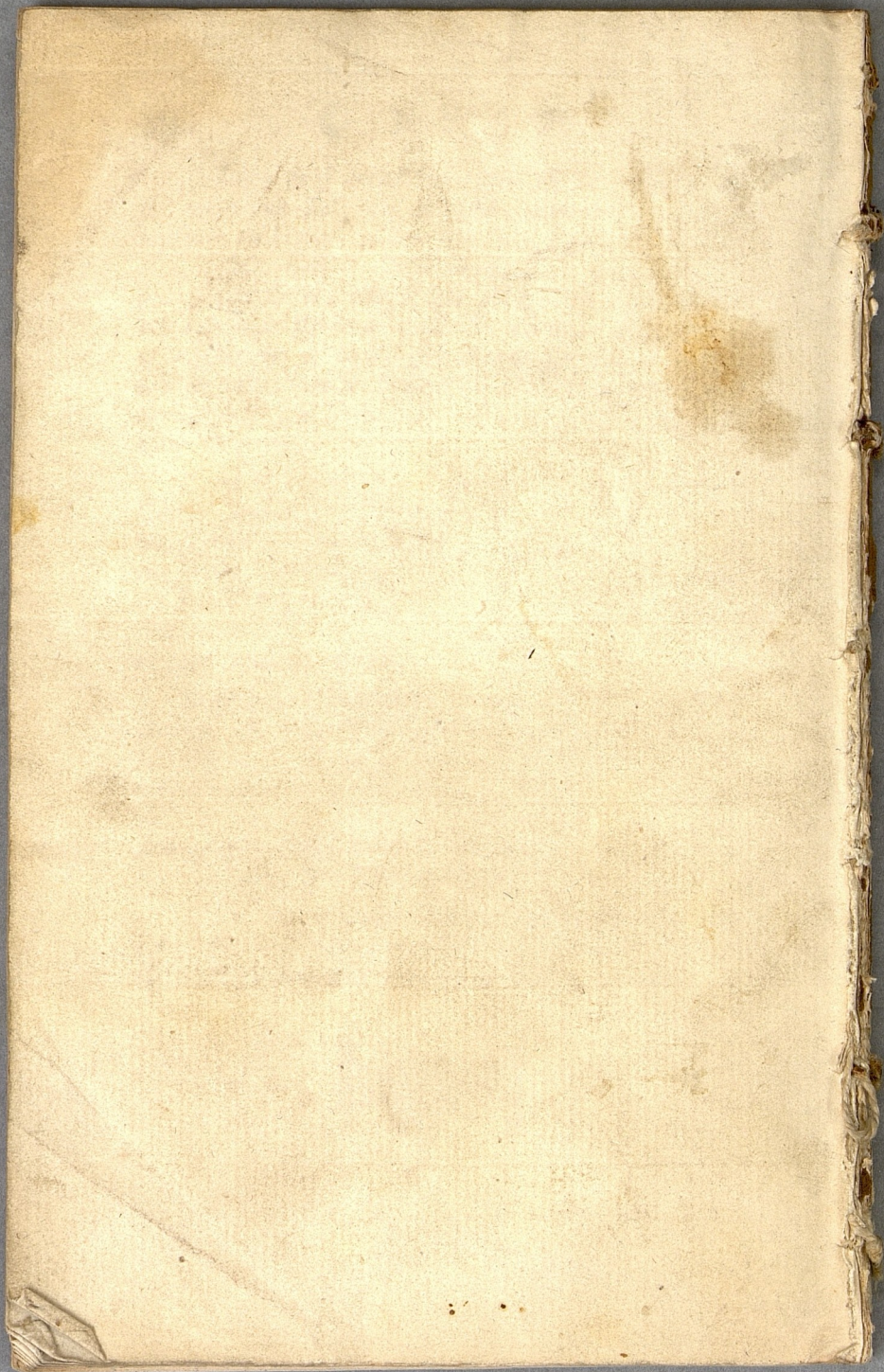
Detta Tal vittnar ock om den berömliga upmärksamhet, hvarmed J, Min Herre, skötte den bekymmersamma Fält-Medici slyslan, som Eder under samma Krig var updragen. Det förtroende, som Eder alt sedan åtfölgt, utom andra, i synnerhet hos dem, som under dessa Fälttåg lärt känna Eder skickelighet, intygar likaledes derom.

Kongl. Academien kände redan länge förut Eder lärdom och försarenhet i Läkare-konsten, och har sedan fått fågna sig så väl af flera prof derpå, som af Eder beredvillighet at gå Academien med ail trohet tillhanda. Det har ej heller fallit Eder besvärligt, at andra gången åtaga Eder Præsidium, och med lika behder föra det, som förra gången.

Sådant alt erkänner Kongl. Academien med upriktigaste tacksamhet, och skal på sin sida aldrig uphåra at högakta och älska en så värdig medlem.

www.books2ebooks.eu